

9.2. Antecedents etimològics dels topònims preseleccionats sospitosos de ser representants d'arrels preromanes

Aquest és el buidat (preselecció) de topònims andorrans i alguns de veïns (vall de la Valira) que després del segon filtratge vam creure sospitosos de poder ser representants d'arrels preromanes (174 noms de lloc). Es troben classificats (vegeu la llegenda) segons l'atribució etimològica donada per Joan Coromines. Tot i que alguns havien estat explicats a través del llatí o el català, per Joan Coromines, també es van voler incloure perquè semblaven recelosos d'ocultar un origen diferent. Al llarg del l'estudi, principalment durant el treball de reconeixement fisiogràfic, alguns d'aquests topònims es van anar descartant, ja que en algunes ocasions l'observació directa al camp de l'indret designat pel topònim donava pistes sobre un significat a través del català o del llatí, en altres casos

perquè la fisiografia no acabava de ser prou esclaridora per poder-ne estimar una hipotètica relació amb el topònim. També hi havia ocasions en què els topònims estaven situats en indrets molt remots i no tenien paral·lels clars amb els quals fer buscar semblances fisiogràfiques o altres vegades no presentaven sèries suficientment llargues per ser comparats.

En el cas de topònims amb anàlisi efectuat per Joan Coromines (*OnCat*, *ETC*, *DECat*) hem transcrit els fragments explicatius dels ètims que va proposar, així com les argumentacions lingüístiques que va utilitzar. En molts dels topònims també s'han inclòs les explicacions donades per Manuel Anglada (1993), per Alcover Moll (*DCVB*) o d'altres autors.

LLEGENDA

No analitzat per Coromines

Preromà segons Coromines (no forçosament bascoide)

Híbrid (preromà-llatí o català) segons Coromines

Híbrid (romanio-basc) segons Coromines

Llatí, català, expressives, noms propis, segons Coromines

A

- 1) **Abalanç**.
- 2) **Aixàs**. Exass (Concòrdia, 1176); Xas (B2, 7, 1210); Xas (B2, 12, 1234); Exas (B2, 13, 1235); Xas (B2, 35, 1263); Xas (B2, 36, 1264); Xas (B2, 45, 1271); Xas (B2, 46, 1272); Xas (C, 30, 1340). Coromines (*OnCat*): "Em limito a assenyalar la versemblança que pertanyi a una arrel bascoide, segurament comuna amb la d'*Aixeus*, *Aixirivall* i *Mont-eixo*, llocs bastant veïns tots ells [...]". D'altra banda, en l'entrada al final del volum (Vol. VIII, p. 118) Coromines (*OnCat*) recull una menció de 1176 com a "Pere Vives de *Exass*", llavors hi afegeix: "La grafia -ss final denota en aquest temps consciència d'un ètimon -ASSE pre-romà (indoeuropeus alguns, però en majoria ibero-bascos: Alàs, Escàs, Escasse, Carcasso, Turiasso, etc., cf. *Escàs* en el veí terme de La Maçana, cf. *ETC* II, 36, I, 140). També aquest s'explica com derivat del basc antic EXE 'casa' (veg. supra art. *Ix*, *Saneja*, *Xavierre*, etc.)".
- 3) **Aixirivall**. Ciroval, (B2, 2, 1073); Ciroval (B2, 4, 1132); Ciroval (B2, 7, 1210); Cirival (B2, 9, 1214); Cirival (B2, 10, 1214); Ciroval (B2, 24, 1257); Ciroval (B2, 25, 1259); Ciroval (B2, 31, 1262); Ciroval (B2, 32, 1262); Ciroval (B2, 47, 1272); Ciroval (C, 5, 1316); Ciroval (C, 9, 1324); Siroval (C, 44, 1356); Cirovall (D, 8, 1405); Siroval (D, 11, 1407);

Cirovall (D, 24, 1417); Cirovall (D, 66, 1451); Cirovall (D, 84, 1468); Sirovall (D, 91, 1470); Siroval (D, 113, 1494); Cirovall (E, 9, 1605); Sirovall (E, 40, 1625); Sirovall (E, 42, 1626); Aixirivall (G, 86, 1881); Aixirivall (E, 89, 1881). Coromines (*OnCat*): “Observava J. Coromines l’any 1955 que ‘de fet a tot Andorra resten un bon nombre de noms enigmàtics’ (cf. *ETC*, II, 37) i entre ells citava el cas d’Aixirivall. Han passat uns quants anys i s’ha fet molt de camí. Malgrat tot, l’enigma continua present. En el nostre cas, l’única cosa que gosem dir és que sembla que tenim ací un nom preromà i que veiem dues possibles vies d’explicació etimològica: l’una per la banda del basc, per la del cèltic l’altra. Si volem buscar una explicació en el terreny indoeuropeu, podem orientar-nos per la terminació *-vall* [...]. Darrere *Xuvall* podria haver-hi (a) un ètim IPSUM VALLUM, *el fossat* (cf. *ETC*, II, 12), però no és normal en toponímia la palatalització del grup PS- de l’article [...]. Potser es podria interpretar *-vall* com el cèltic VALO-*muralla, tanca* [...]. Aleshores *Xuvall* podria ser *SU-VALO, amb el cèltic *su (bo)*, és a dir *la bona muralla*. Un pas més i podem postular *SU-RO-VALLO com a ètim de la forma medieval *Ciroval*; RO és un prefix cèltic, solució normal de preposició indoeuropea PRO. La avantposició de la *a-* locativa i la propagació de la palatalitat a la *s* donarien la forma definitiva al topònim *Aixirivall*. Però el *-VALO* cèltic difícilment podria explicar la *-ll* i tampoc quedaria gaire justificada la *x-* inicial. Al cap i a la fi hem de reconèixer que estem en un “paisatge toponímic” fortament iberobasc i que poc cèltic podem esperar a Andorra i al Pallars Superior. Potser seria millor cercar un camí en el terreny del basc. No estaria en desacord amb la forma *Ciroval (b)*, 1176, un hipotètic compost basc *ZIRO-ZABAL, amb haplogia o síncope, que podríem traduir per ‘el bony ample’. *Ziro* ‘chichón’, *bosse à la tête* (Azkue, s.v.), és una forma moderna pròpia de la vall de Baztan. Quant a *zabal* ‘ample’ és mot comú a tots els dialectes bascos. És clar que caldria suposar l’existència en el primitiu basc andorrà d’una accepció oronímica de *ziro*, al costat de l’anatòmica, tal com en català *bony* pot tenir el sentit de ‘protuberància en el cos causada per una contusió’ i també el de ‘cim de forma arrodonida’. (c) Un hipotètic *ZIRI-ZABAL seria també compatible amb la forma moderna. *Ziri* pot significar ‘clavilla’, ‘tasconet’, ‘junc’ [pers. ‘cuña’]. (...). Per la *-ll* final, recordem que una *-L-* simple llatina dóna *-r-* en basc actual (cf. Mitxelena, *Fonètica*, 16.2); però la *-l-* basca primitiva deu haver estat, i en alguns dialectes potser fins ben entrada l’edat mitjana, un so sense lenició, que pot correspondre a la *-LL-* romàtica. “De la vista que em llegà Casac. en croquis pres damunt Aixirivall, quan assessorava Marcel Chevalier, el 1920, em sembla deduir-se una disposició topogràfica més semblant a un còrrec allargassat que a un portell o tanca (com el de *Xuvall*), ni cap bony, més favorable a la conjuntura (c) que a (a), (b)”. Per tant, Coromines es decanta per una arrel bascoide *ZIRI-ZABAL (en referència al còrrec del riu d’Aixirivall).

- 4) **Aixovall**. Exovallo (B1, 1, 867-925); Exavalle (A, 13, 988); Exovalle (B1, 8, 1022); Exoval (A, 25, 1064); Exoval (A, 34, 1089); Exoval (A, 35, 1092); Exoval (A, 36, 1095); Exoval (A, 37, 1096); Exoval (A, 38, 1098); Exoval (A, 39, 1102); Exoval (A, 40, 1109); Exoval (A, 41, 1110); Exoval (A, 42, 1111); Exoval (B2, 4, 1132); Exoval (A, 77, 1176); Xovall (B1, 24, 1195); Exovall (B2, 11, 1218); Exoval (B2, 13, 1235); Xoval (B2, 19, 1250); Xoval (B2, 20, 1251); Exoval (B2, 21, 1251); Xoval (B1, 29, 1258); Xoval (B2, 30, 1261); Xoval (B2, 35, 1263); Xoval (B2, 36, 1264); Xovall (B1, 30, 1266); Xoval (B2, 43, 1269); Xoval (B2, 48, 1273); Exoval (C, 5, 1316); Exovall (C, 30, 1340); Yshoval (C, 68, 1378); Axovall (C, 108, 1394); Xoval (D, 10, 1407); Xoval (D, 16, 1410); Exoval (D, 23, 1417); Esovall (D, 56, 1447); Exovall (D, 61, 1448); Axovall (E, 40, 1625); Aixovall (E, 67, 1754). Coromines

(*OnCat*): “Com la major part dels topònims antics en aquesta zona, *Xovall* deu ser d’origen basc, o sigui basco-aquitano-ibèric (...). Cap aquesta família ens orienta també la terminació de *Xovall*, que es repeteix en tota una sèrie de noms de lloc d’aquesta zona; Aixirivall, Envall, Cassovall (format amb el basc ‘gacu/kaçu’ formatge) i no gaire diferent de tants preromanismes veïns Adrall, Anserall, Xerallo. Aquí hem de pensar en la vasta família del basc *çabal* ‘ample’, de fecunditat sobreabundant en toponímia i en NPP (...). Quant a *Çabal* tenim proves ben establertes de la variant ÇE- / SE- en el citat *Laçabale* del c^o d’Iholdy, compost format amb *lar(re)* ‘prat’, ‘prat extens, prada’, i ja documentat des de 1129, avui és *Larcevau*, en bearnès, fr. *Larceveau*. P. Raymond (Dict. To.) documenta un altre *Larcebay*, ruisseau en el terme d’Aranjús (nota). En fi el cast. *Ceballos*, que degué ser un antic NL, amb –e, en el qual tenim comprovada tant la –LL- com la e pretònica, per a la variant de term. masculina. [...]. Tenim, doncs en conclusió, un ètimon ŠEBALL- que va donar l’andorrà *Xovall*, amb la É- labialitzada en o per la v que seguia aquesta vocal pretònica. L’aplicació d’aquest basco-iberisme ŠEBALLU al llogarret andorrà és natural topogràficament, car d’una banda el basc *çabal*, substantivat, significa ‘plazoleta’ (Mitxelena i Azkue). I també es comprèn per la posició de *Xovall*, en el punt precís on la vall acongostada de Bixessarri desemboca eixamplant-se ja damunt la Valira”.

- 5) **Alabars.** (No analitzat per Coromines, a l’*OnCat* apareix una forma ALABOR, a prop de Morella, la qual sembla aràbiga: ‘marge d’un riu’, ‘costat d’un riu’. Per Andorra, seria una excepcionalitat ja que no hi ha arabismes. Al *Diccionari Català-Valencià-Balear* (DCVB) s’assenyala dins l’entrada ALABAR: “ETIM.: pres del cast. *alabar*, però usat a tot el territori català des de fa alguns segles, almenys del xvi ençà. El cast. *alabar* ve del llatí **alapari**, ‘vanagloriar-se, avanar-se’, usat de Plaute (Truc. 928) i Comodià (Apol. 457) i que figura també dins un codi de l’Epístola canònica de St. Jaume que diu: «Quid alapamini mentientes contra veritatem», allà on la Vulgata diu: «Nolite gloriari et mendaces esse adversus veritatem» L’etimologia *alabar* <**allaudare** proposada de Diez (EWb 415) és inadmissible fonèticament. La proposada de L. Sainéan (Zschr. R. Ph. xxxi, 279, *alabar* <*labar* <**lavare**, encara que és enginyosament explicada en sa part semàntica, no és ni de molt tan convincent com la de *alabar* <**alapari**, exposada i provada de H. Rönsch (Zschr. R. Ph. iii, 103) i admesa de Schuchardt (ZRPh, xxxii, 232), Meyer-Lübke (REW 311, s. v. *alapare*) i la generalitat del romanistes (cf. la Rev. Fil. Esp., xi, 335)”.

6) **Aldiàs.**

- 7) **Aldosa de la Massana.** Aldosa (B2, 31, 1262); Audosa (A, 124, 1275); Aldosa (C, 30, 1340); Aldosa (C, 75, 1383); Aldosa (C, 76, 1383); Aldosa (C, 91, 1390); Aldosa (C, 93, 1391); Aldossa (D, 7, 1405); Aldossa (D, 18, 1414); Aldosa (D, 28, 1421); Aldosa (D, 43, 1436); Aldosa (D, 48, 1440); Aldosa (D, 118, 1499).

8) **Aldosa de Canillo.**

Coromines (*OnCat*): “(...) J. Coromines a Toponímia d’Andorra: *l’Aldosa, que al·ludeix a boscos d’alzines* (p. 19). I més endavant justifica aquesta afirmació: *Aldosa o l’Aldosa (dos llogarrets prop de la Maçana i de Ransol), és derivat de l’arcaix ‘elze’ (alzina) (Il. Illex), amb canvi de *l’Alzoza en l’Aldosa (cf. Saldes per Salzes, Jordi per Jorzi, Vilardell per villaricellum)* (p. 24). Per fi, dóna l’argument decisiu que el fa decantar-se cap a una etimologia basada en un nom comú, tot desestimant un ètim basat en un nom de

persona: l'article de l'Aldosa ens prova que és un antic nom comú, com si diguéssim l'Alzinar".

- 9) **Aldosadella** (l'Aldosa de la Massana).
- 10) **Alins**. Elinç (A, 76, 1176); Elins (A, 111, 1231); Lins (B2, 44, 1270); Elyns (C, 44, 1356); Elins (C, 45, 1356); Alins (D, 106, 1487). Coromines (*OnCat*): "La proliferació d'aquest topònim tot al llarg del Pirineu central i la concentració d'homònims en l'Alt Pallars ens fan albirar un origen basc. I les formes *Helinse*, *Alinse* [no andorranes] de la documentació més antiga ens fan pensar en la possibilitat que hi hagi el sufix basc *-tze* (cf. Mújika, *Afijos*, 73) [...] La forma *linse* amb *-e* final encara mantinguda a la conservadora Vall d'Àneu ens mostra la *-E* final del basc *-tze* encara viva. La conservació del nexa *-ns* (*eJ* en català és també una prova que l'ètimon tenia *-NÇ-* car *-NS-* s'hauria reduït a *-s-*. Acceptada l'existència d'un sufix *-tze*, podem pensar en un ètim com **ILINTZE* o **ELINTZE* [...] interpretar **ILIN-TZE* com '(el lloc) abundant en farina'".
- 11) **Andorra**. Andorra (A, 3, 843, sospitós); Andorra (A, 7, 903); Andorra (A, 8, 904); Andorra (A, 10, 907); Andorra (B1, 2, 949); Andorra (A, 12, 952); Andorra (B3, 1, 996); Andorra (A, 15, 1001); Annora (B3, 2, 1003); Endore (A, 20, 1040); Annorra (B3, 4, 1044); Andorra (B3, 5, 1048); Annorra (A, 31, 1083); Anorra (B1, 12, 1099); Annorra (A, 87, 1198); Norra (A, 141, s. XIII); Anora (B1, 30, 1266); Norra (B1, 30, 1266); Andora (A, 124, 1275); Anorra (A, 138, 1289); Andorra (C, 2, 1303); Norra (C, 5, 1316); Andorre (C, 13, 1328); Andorre (C, 15, 1330); Andorra (C, 18, 1331); Andorra (C, 19, 1332); Andorre (C, 21, 1332); Andorra (C, 22, 1333); Andorre (C, 23, 1334); Andorra (C, 24, 1334); Andorra (C, 28, 1334); Andorra (C, 29, 1340); Andorre (C, 30, 1340); Andorra (C, 33, 1341); Andora (C, 72, 1381); Andore (C, 74, 1381); Andore (C, 86, 1389). Coromines (*OnCat*): "Partirem d'un gran principi que ens governa en tots els estudis d'etimologia i història toponomàstica: certs noms d'importància capital, que és probable que ens vinguin des d'edats remotes és temerari (i alhora frívol) entestar-se a estudiar-los des de l'origen; indagar-ne a fons l'etimologia s'ha d'ajornar per a temps futurs en què es tindran documents dels quals no disposem i certes conclusions amb què puguem comptar fermament. Si de noms com Roma, París, Atenes, Barcino; com Hispània, Itàlia; Segre, SUCRO, etc. es considera impracticable aclarir d'on vénen, és raonable renunciar a un estudi últim sobre l'etimologia d'Andorra.(...) En l'any 1957 he constatat de viva veu que ho pronuncien igualment en ò, en els pobles de l'Urgellet [...], a la Conca de Tremp, a la vall del Bosia, i de cap a cap de Ribagorça (1957). Igual a la vall d'Àssua (1956)". D'altra banda, ANGLADA (1993) assenyala "la nostra conclusió, en definitiva, és la següent: el topònim Andorra s'ha format per l'aglutinació de *ando* (ibèric) 'important', 'superior', més *iturri-a*, 'la font'. O bé: *anti* (basc històric > *andi*) que també significa 'important', 'superior', 'molt', 'gran quantitat' i el mateix apel·latiu *iturri-a*, 'la font'. *Andi* significa 'molt' amb paraules que denoten certa expansió com les passions, *líquids*, (subratllat nostre) gasos, etc. (Azcue, *op. cit.* Vol I, pàgina 42). Es deu tractar d'una parasíntesi iberobasca utilitzada en molts altres indrets, com hem anant veient, amb el significat de *font important*. I quina pot ser tan característica en temps prehistòrics com una font termal?
- 12) **Ansalonga**. Insolalonga (A, 76, 1176); Salonga (A, 111, 1231); Ensalonga (A, 142, s. XII-XIV); Ssalonga (A, 142, s. XII-XIV); Ensalonga (C, 67, 1372); Ensalonga (D, 28, 1421); Ansalonga (D, 52, 1444); Ensalonga (D, 53, 1444); Ansalonga (D, 92, 1471); Ansalonga

- (D, 118, 1499). Coromines (*OnCat*): “Insolalonga 1176 (Valls Tab., Valls Pir.: Andorra, p. 400), dada que malauradament era i restà hàpax llavors i en recerques posteriors. D’aquí els dubtes amb què accepto l’etimologia *Insula longa* en ETC II, 27 i 32n. – partint de *INSULA* en el sentit de prats de ribera, travessats per braços de riu o rierols que sovint s’hi formen pels aiguats i sobreeixides; dubtes suscitats per les anomalies de detall, que no són fortes, però s’hi sumen. [...] Ansalonga fora doncs, una ‘ínsula’ llarga”.
- 13) **Anyós**. Enos (A, 76, 1176); Ainos (B2, 31, 1262); Anhos (A, 124, 1275); Anhos (C, 89, 1390); Anyos (D, 7, 1405); Anyos (D, 40, 1434); Anyos (D, 43, 1436); Ainos (D, 46, 1440); Anhos (D, 107, 1489). Coromines (*OnCat*): “En ETC II 37 i I 177, només el dono com a preromà, i com a pertanyent a aquest grup de NLL cat.; però en la terminació, més que el sufix toponímic –ós (diferent de –òs: *Alòs, Casós, Gramós, Berrós*), potser hi podem reconèixer l’adjectiu basc *otz* ‘fred’: ANGI-OTZ ‘devesa freda’ paral·lel a Lanós LANDA OTZ ‘garriga freda’ (cf. *Otz* en Araós, Guerósso, Turroso (Top. V. Boí). Total que es repeteix en el navarrès Anoz (entre Ollo i Olza, prop de Pamplona, i en el compost Anozibar (format amb *-ibar, rra* ‘ribera’) (p. D’Ostiz, el N. de Pamplona); damunt Anozibar hi ha encara un altre Anoz; i també tenim un aragonès Añués (riu i prada del p. j. Sos): doble timbre O/O que no és, però, incompatible amb el basc *otz*. Crec que és un cogn. Anyós el de la ‘Relació de la V. d’Andorra’ de l’any 1838, que cito sovint. En el Bearn un mun. *Agnòs*, prop d’Oloron [Anhos a. 1364], PRaymond (*Di. To. BPy.*, s.v.). Cf encara un Añoz a Biscaia i un altre cap a Palència.”
- 14) **Arans**. Aranss (A, 76, 1176); Arans (A, 111, 1231); Arans (C, 88, 1390); Arans (D, 47, 1440); Arans (D, 101, 1485). Coromines (*OnCat*) relaciona Arans amb Aràns i Arinsal dient: “En tractem junts, perquè tenen arrel basca en comú, aquests noms dels dos vessants d’Andorra-Baridà. Tots ells vénen en definitiva del basc *arant-ze, -ntza*, ‘espina’ i ‘espino’, o d’un derivat; *ar(h)antze* és la forma del labordà i benavarrès central, i *arantza* la del basc guipuscoà (Azkué)”. Amb relació a Aràns (i *Arans*) indica: “Evidentment, d’un derivat ja format en basc; els derivats bc. en *-ari* són nombrosos; però com que no són col·le. ni adjectivals, sinó sovint post-verbals *-eskarri, edari-*, i és sufix suspecte de manlleu del llatí; potser seria un derivat format amb la desinència de genitiu en *-ra (/ren)*. Però res millor que un colle. en *-di* per a un nom de lloc així, com l’Arantzadi que anem a veure (cf. Arinsal infra); car concebria que *-adi* hagi passat a *-ari* propagant-se el timbre de la *-r-* precedent. Aranzadia és el nom d’una *loma*, a la vall d’Ezcaray (Rioja) on es parlà basc fins a segles bastant recents; en efecte, allí els observadors locals (després de constatar ‘*hay espinos*’) afegeixen: ‘*muchos dicen Aranzaria*’ (Topon. de Ezcaray, en Eusquera III, 89); allí doncs, també hi ha hagut la propagació de la *-r-* (+ l’article basc *-a*)”.
- 15) **Arau**. Arau (B2, 31, 1262, dubtós). Coromines (*OnCat*) no especifica res sobre aquest topònim d’Arinsal. Per contrapartida, Àreu (Pallars Sobirà) apareix mencionat com a *Harauo Act. C. SdU, Arau 1076, Arao 1120, Arau 1163, Arau 1166, Arauo 1201, Arao 1201, Areu 1280, Hareu 1280, Areu 1315*. En el cas del topònim pallarès Coromines (*OnCat*) assenyala que “és clar que és preromà [...]. Però com hem exposat a l’article Araós no hi ha un mot *ara* en el basc conegut. Tenim doncs verament raó ajuntant-s’hi aquell *Harauo*, per desconfiar aquí del basquisme. Es tractaria potser d’un híbrid celto-basc o d’un nom purament cèltic, puix que tenim bones proves del subst. ARA ‘conreu’, ‘camp conreat’, en el cèltic continental. [...] En canvi, com que sempre és més

fàcil i versemblant un compost híbrid ibero-cèltic, que no romano-cèltic, descarto la sospita d'una combinació amb l'ARA llatí, que hem reconegut en l'article ARES (supra). [...] Si ens cal arribar a una conclusió, no podrà ser més que 'preromà' i o 'preromà pirenaic'; amb inclinació s descartar aquí el vessant bascoide, i pensar més aviat en termes d'hispano-cèltic, o celtibèric. Però la reaparició en l'onomàstica paleo-sarda, aconsella deixar també ben oberta una alternativa amplament proto-europea".

- 16) **Arcalís**. Coromines (*OnCat*) "(...) La terminació *-lís* és sens dubte preromana [...]. Impossible derivar d'*arca* car així no podríem explicar *-lis*; mentre que en aquell paisatge toponímic tot indueix a una etimologia ibero-basca. [...] Llavors és més natural cercar-li una arrel en el basc *erki* 'arbustos' (...). En conclusió, com a ètimon d'Arcalís construiríem ERKARITZE E, dissim., i per al d'Arcalló, ERKA-IRUN 'vareta o fibra d'*erki*; i d'altres com *erkingu*, que es poden veure directament en Azkue, l'anàlisi dels quals hem de deixar als bascólegs. Se n'hi deuen ajuntar d'altres, entre ells mots compostos; i en uns i altres hi haurà casos com *erk-* ha passat a *ark-* ja que en basc, sobretot *arkaitz* 'roca' Mitxelena (*Apell.*, S 89), on s'ha combinat amb *a(i)tz* 'penya' (ajuntant-hi la influència del sinònim *harri* 'pedra'). Però com a romanistes no escau ni ens cal anar més enllà". Anglada (1993) apuntà un ARRI GAITZ o AKAITZ o HARKAITZ 'pedra enorme' [*harr(i)+haitz* o *harr(i)+gaitz*], en aquest sentit assenyalà que s'hauria pogut produir una substitució de *-ITZ* per *-LÍS*."
- 17) **Arinsal**. Arensal (A, 61, 1163); Aransaul (A, 76, 1176); Arensau (A, 124, 1275); Arensalt (A, 142, s. XIII-XIV); Arensaul (C, 8, 1321); Aransall (C, 75, 1383); Arensalt (D, 52, 1444); Arensalt (D, 104, 1487); Arensal (D, 118, 1499). Coromines (*OnCat*) "La forma originària ha de ser *Arensau* de 1162 i 1275. I sembla evident que aquí tenim el basc ARANTZADI [veure Arans], que vocalitzant la *-D'* segons fonètica catalana donà *-au* [...] però la *-u* regredí a *-l* [...]; en pas de *-enç-* a *-inç-* és també un fet conegut en la nostra fonètica".
- 18) **Arínsols** (Encamp).
- 19) **Font de l'Arínsola** (Franolí).
Anglada (1993) assenyalà: "Aquest és el nom d'una planta de la família de les asparagínies-esmilàcies, *Smilax aspera* L. Generalment és coneguda per *aritjol*, i té diverses variants antigues: arinjol, una d'elles, *arinsol*; a Encamp hi ha els Arinsols, encontrada al mateix nucli urbà. Etimologia incerta. Algú ha proposat *aridica*, derivat de *arida*, 'seca', poc probable".
- 20) **Artells** (Sartells).
- 21) **Aspades** (Redort).
- 22) **Asparró** (Certers).
- 23) **Asparroigs**.
- 24) **Aspedius** (la Peguera).
- 25) **Astarell / Astrell** (Redort).
- 26) **Prats de l'Astarell / Astrell** (Llorts).
- 27) **Coll de l'Astrell**.

- 28) **Astrell** (edif. Sta. Coloma).
- 29) **Astrell** (edif. Solà de Nadal).
- 30) **Canal dels Astrells**.
- 31) **Astrells** (Engolasters).

B

- 32) **Baiau**. Coromines (*OnCat*): “En *BDC* XXIII, 261 I, 124, notant que en aquests paratges hi ha molts NLL amb caiguda de la –N- intervocàlica, a la manera basca, em preguntava si no podria ser un nom romà en –ANUM (del trivial tipus antroponímic). Però no es veu quin NP (romà o altres) podria ser derivat; i tant la naturalesa dels llocs com l’extrema raresa dels noms en _ANUM més enllà de Cerdanya i Urgellet (per més que hi hagi Plaia prop de Tor, però tampoc és segura allí aquesta explicació), em decantava per negar-ho. Molt més versemblant un nom bascoide: és versemblant que hi hagi un compost del basc *ao* ‘boca’ (o bé ‘ruedo’, rotllo). Es pot pensar en *begui-ao* (>*béyau* > *baiau*), car *begui* ‘ull’ també val per ‘ullal’, ‘deu’: ‘boquera de la deu’? O bé *bei-ao* ‘boca de bou o vaca’; el fet que aquests alts pasturatges siguin plens de vacades, donen tanta versemblança a això com la dóna l’alternativa el conjunt d’estanys amb llurs devessalls i boqueres”.
- 33) **Font de Baitar**.
- 34) **La Bartra** (tb. **Barda**, Encamp).
- 35) **La Bartra** (tb. **Barta**, Erts).
- 36) **Bartra** (Dos Valires).
- 37) **Bosc de la Bartra** (Andorra la Vella).
- 38) **Bartra del Ganxo** (St. Julià).
- 39) **La Bartra** (sobre Andorra 2000).
- 40) **Bartra** (St. Julià).
- 41) **Bosc de les Bartres** (Sispony).
- 42) **Canal de Bartreta** (el Forn).
Coromines (*OnCat*): “Aquest nom preromà de l’esbarzer, molt més difós i vivaç en occità (sobretot gascò i llgd.; cf. *DECat* III, 437b5 ss.), no fou estrany en català primitiu, com ens deixa veure la toponímia, i fins el lèxic, d’alguns parlars del Nord. [...] Molt més estesa, en català, la variant amb *r* repercutida (bartra) [...]”.
- 43) **Baser** i/o **Basera**. Baser de la Coma de la Llosada (E, 106, 1672): Coromines (*OnCat*): “Són nombrosos els topònims catalans que poden explicar-se per una arrel BAS- o BAES, continguda en els mots bascos *baso* ‘bosc’, *basa* ‘selvàtic’, ‘desert’, *baxa* ‘precipici’ i testimoniada per l’antiga onomàstica ibèrica i aquitànica [...]”.
- 44) **Beixalís**. Coromines (*OnCat*): “Els enllaços lingüístics que n’indico en *ETC.* 31, es mantenen en ferm, i com en *Béixec* i *B(e)ixessarri* (infra) hi hem de veure una variant del ibero-basc BASO / BESO ‘mal país i emboscat’, cosa que convé igualment a la situació de *Beixalís*”.
- 45) **Les Berques** (Arinsal).
- 46) **Clots de les Berques** (Xixerella).

- 47) **Besalí** (el Serrat): Besalí (D, 11, 1407), Besalí (G, 106, 1893). Coromines (*OnCat*), dins de l'entrada Bassiero, hi diu: "També és viu a Andorra: *Basers de la Font Blanca* vessant molt rost al Nord d'El Serrat arran de la frontera. 1,5 km més al Sud un altre vessant espadat es diu *el Besalí*, altre derivat de la mateixa arrel basca (m. del Consell, a. 1976)". Anglada (1993) assenyala "indret salvatge: bosc, brossa, escabrós, dificultós, per a transitar-hi. Podria ser d'etimologia íbero-basca. BESA, ibèric: 'punta', 'extrem', BASO, basc: 'silvestre', 'salvatge'. *Lí*, preromà 'important', 'considerable'. Aquesta terminació *lí / lís* i fins i tot *í*, no és d'etimologia coneguda, però no és romànica en absolut. *Besalís* prehistòric equival a *brossós*, de *brossa*, d'etimologia també desconeguda".
- 48) **Feixes de Besolí**. Transcrivim aquí què va dir Coromines (*OnCat*) dins de l'entrada Bassiero en relació a Besalí, que és igual que Besolí, però en *-a--*: "També és viu a Andorra: *Basers de la Font Blanca* vessant molt rost al Nord d'El Serrat arran de la frontera. 1,5 km més al Sud un altre vessant espadat es diu *el Besalí*, altre derivat de la mateixa arrel basca (m. del Consell, a. 1976)". Així mateix, Anglada (1993) assenyala per Besalí "indret salvatge: bosc, brossa, escabrós, dificultós, per a transitar-hi. Podria ser d'etimologia íbero-basca. BESA, ibèric: 'punta', 'extrem', BASO, basc: 'silvestre', 'salvatge'. *Lí*, preromà 'important', 'considerable'. Aquesta terminació *lí / lís* i fins i tot *í*, no és d'etimologia coneguda, però no és romànica en absolut. *Besalís* prehistòric equival a *brossós*, de *brossa*, d'etimologia també desconeguda".
- 49) **Billura**.
- 50) **Bitó**. Coromines (*OnCat*): "[...] arrel expressiva, i més o menys argòtica, aplicada primordialment a NPP.
- 51) **Bixessarri**. Bexesare (B1, 16, 1119-1137); Bexasarri (A, 61, 1163); Beyxessari (A, 97, 1201); Bexesari (B2, 7, 1210); Bixeare (B2, 8, 1213); Bexasarre (A, 111, 1231); Bexesari (B2, 12, 1234); Bixesari (B2, 13, 1235); Bixesare (B2, 18, 1246); Bexesare (B2, 21, 1251); Beseare (B2, 24, 1257); Bixesarre (B2, 27, 1260); Bixesare (B2, 34, 1263); Bixesarre (B2, 34, 1263); Bixesarrei (B2, 34, 1263); Bixesarre (B2, 39, 1266); Bixesesarre (B2, 39, 1266); Bixesare (B2, 43, 1269); Beyxesari (C, 71, 1380); Beyshesari (C, 71, 1380); Bexesari (D, 19, 1414); Bexesari (D, 24, 1417); Bexasarri (D, 56, 1447); Bexesari (D, 92, 1471). Coromines (*OnCat*): "El que vaig escriure a *ETC* resta vàlid; del basc *baša-sarri*, del diminutiu de *basa* 'desert', 'lloc silvestre', 'precipici' + *sarri* 'espessor d'arbres'; passat que sigui una espècie d'abstracte en *-sarre* del verb *basatu* 'ensalvatgir-se' (I, 85). En *ETC* II, 31, hi afegia 'el 1^r component és idèntic al de *Béixec* o ... i al de *Beixalís* ...' [...]; i en I, 141 n., precisava que *Beixessarri* i *Béixec* mostraven que ja era antic el canvi de *s en š*, com a mitjà basc d'expressar el diminutiu. Però és valuós el que escriví Mitxelena, en la seva recensió d'aquests articles meus (*Bol. S. V a Am. País* 1966, 287-8) tan valuós que val la pena de transcriure-ho enter, no sols per l'autoritat del gran bascòleg, sinó pels nous indicis que dona a favor de detalls de la meua etimologia: '... *Baxa-sarri*, dim. de *basa-sarri* me parece particularment suggestiva, y no solo porque tanga correspondència precisa en el nombre labordano de población *Bassaussarry*, vasco *Basusarri*. Es, en efecto altamente probable que *sarri* sea un antiguo participio desplazado por *sart(h)u* 'entrado, metido' en su función primaria, verbal, pero conservado en función secundaria, nominal, como adjetivo ('espeso') y sustantivo ('espesura'), además de su empleo nominal ('a menudo, pronto')'. Semànticament hi compara fr. *fourré* 'forra de bosc', substantivació de *bois fourré* 'bosc espès', i

anàlogament *baso-sarri* / *basa-sarri* ‘bosc espès’. Com a paral·lel dona *Oihan-sarri*, també ‘bosc espès’ i *Iri-sarri* / *Uri-sarri* = cast. *Villaespesa* (Gárate, *BSVAP* XIII, 165). Per la meua banda hi afegeixo els NLL nav. *Artesarri* i *Pagasarri*, que Azkue (*Morf. Vca.* 118.20), explica com ‘la espesura de un encinal’, ‘la espesura de un hayedo’ (*arte* ‘alzina’, *pago* ‘faig’); Mitxelena, *Aspe.* S 540 en dona algun altre i encara més de *sarri*-inicial. En conclusió, l’etimologia és basca *baša-sarri* ‘l’espessor del bosquet’, ‘bosquet espès’, sense descartar que s’hi barregi la idea de ‘indret silvestre’ pròpia de la variant ibero-basca *beso-* = *baso-*.” D’altra banda, Anglada (1993) va assenyalar “En basc trobem BAXA que és diminutiu de BASA, ‘desert’, ‘lloc silvestre’, i BASO, ‘precipici’ (d’aquí ve el nom *baser*, *baserà*) i SARRI és ‘freqüència’, de baseres i tarteres que hi ha en quasi tota la llargada del congost (de la vall d’Os). L’aglutinació dels termes BASA + SARRI descriuen amb fidelitat aquest paratge. Els documents de 1162 fins al 1263, ens informen de les lleugeres variacions del topònim primer *Bexesare* (1119-1137) en nou versions similars. El 1162 apareix la paletització de la primera síl·laba en *i*, fenomen característic de la parla andorrana”.

52) **Gorges de la Bor.**

53) **Riu de la Bor.**

Coromines (*OnCat*) per a l’entrada *Fou de la Bor* (comarca de la Cerdanya) assenyala: “En efecte, sembla fora de dubte que aquí tenim un nom preromà; com ja vaig dir en *ETC.* I, 220.69; i precisament dels en –RRE com –r (més exs., *ibid.* 201, n. 1, i *DECAT* VIII, 491a47): *Er*, *Nyer*, *La Tor*, *Bar*, *Beders*, etc. Això, de passada, implica pertinença al grup de NLL, d’origen ibero-basc que tant predominen a Cerdanya (*ETC.* I, 86-88); si bé en aquest cas decantant-nos cap al vessant ibero-epitirrenc més que no pas al vessant basc. El que ha donat nom al poblet és certament el notabilíssim accident espeleològic de la *Fou de la Bor*: cavorca damunt del poblet, per on s’abocava un gran devessall d’aigua subterrània. Ara bé, això té un seguit de restes toponímiques, en altres terres: italià *burro*, *burrone* ‘barranc encinglerat’ mot viu encara com apel·latiu. I en altres comarques nostres, *Borró* el gran congost encinglerat terme Sales de Llierca (al Nord de Tortellà), paral·lel a l’O. de la vall de Maià, al peu occidental del massís de la Mare de Déu del Mont. I un altre *Borró* val., te. Ròtova de Gandia, que ja figurava en el *Rept.*, com alqueria *Borro* en donacions de l’any 1249: a la sortida d’una vall abarrancada. En fi, aglutinant-se-li la *a* de l’article femení, va sortir-ne el gascó comenger *abòr* (pron. en part amb –r muda) amb el sentit de ‘congost’, del qual he fet article en el *PV ArGc*. En aquest la base és BORR- amb O oberta mentre que *Bor* i l’italià *borro* / *burrone* suposen BORRO, -RRU (o bé ũ breu) en la base etimològica. Sobre *Borró* i els italians fem article especial. Podríem suposar, que hi hagués una declinació llatina BURRO nomin. (>*Bor*, *Abò* i italià *burro*), cas oblic BURRONE > it. *burrone*, i els *Borró* valencià i garrotxenc. També podríem imaginar tenint en compte el devessall d’aigua, que es tracti de l’arrel bascoide IBO- ‘riu, ribera’ (la de IBAI i IBAICA > *veiga*, *vega*, *Baigorri*, IBARR > *Ibarra*, *Ivars*, etc.), amb omissió de la I- amovible ibero-basca, com en *Bai-gorri*, o gc. *Bon*/ aragonès *ibón*, i en els noms que hem tractat a l’article *Boldís*, i que reprendrem a *Bosia*. Llavors en BORR- tindríem el parió del NL segarrenc *Ivorra*, on veiem la I-amovible mantinguda i l’article basc –a afegit a la fi del nostre *Borr*. Una cosa no és incompatible amb l’altra, atès el gran nombre de punts obscurs que resten en el nostre tenebrós coneixement del paleo-basco-ibèric”.

D'altra banda Coromines (*OnCat*) en l'entrada **Borró** assenyala: "Seria amb sentit semblant al de la vall de *Borró*, que és potser la més aspra, anfractuosa, i la més solitària de l'ata Garrotxa: entremig de la mola enorme de la Mare de Déu del Mont i el Llierca, s'obre pas tenebrosament des de l'altíssim Bassegoda, fins a desaiguar en el Fluvià. En les terres de Gandia, més humanitzades que les dels capçals pirinencs, tanmateix es troba *Borró* en un oasi ben petit, entre els aspèrrims congostos que travessa el riu Vernissa, aigües amunt sobre els espadats del Tramús, i d'allí en avall, en el tortuós trajecte fins a Ròtova; i el que és l'oasi, les 'Hortes' o 'Pla' de *Borró* són ben breus, arrupides entremig d'aquests engorjats. Coincidència que no pot ser casual. Perquè tampoc ho ha de ser la perfecta igualtat de sentit i forma amb l'italià *burrone*, quinta essència de la 'barrancada pregonia i intransitable'. Ja s'ha anat fent l'acord entre els lingüistes sobre l'antiguitat i la gènesi preromana d'aquest gran mot de la llengua veïna. Una vegada concebut en tota la seva amplitud el conjunt proto-europeu de què forma part: l'italià antic i dialectal *borro*, d'arrel nua, sense *-one*, 'camí o coma aixaragallada pels aiguats' (*REW*₃ 1233) ; i tota la falange de formes catalanes i romàniques aplegades en la part final de l'article *BORA* del *DECAT* II, 95b i 95a, i notes 6 i 9. Ara bé, el caràcter primitiu, pro-ètnic, de tot això, es nota també per la multiforme alternança de vocals, i de les dues menes de R (*r* / *rr*). Car, junt amb la *rr* de l'italià *burrone* i *borro*, hi ha la *-r-* de l'italià dantesca *burella* 'cova' (95b20), Bologna *burion* 'barrancada', gall-port. *Buraco*, gall. *Bura* 'forat'. El grec φάραγξ, -Υρος 'precipici, ribast, abisme' < BHARANG- té al costat seu el sorotàptic BARRANKO- (*DECH* I, 523, i *DECAT* I); i junt amb aquest una variant BARRENKO- que ha donat llgd., prov. i ross. (N.) *barrenc* 'avenc', 'abisme'. Ja en l'indoeuropeu balcànic o il·liri-venètic trobem, ara un altre vocalisme: macedoni βίρροξ i gr. dial. Βεppón 'matisser, malesa' ("δασν") (*IEW*, 134, 10, 134.16). És evident que el tipus it.-cat.-moss. BORRON- no és més que un dels colorits d'aquest irisat grup. No menys ben representat en la toponímia italiana: a Toscana uns quants NLL *Borra*, i encara més *Burrone* i *Borronaccio*; sense que hi manqui la variant dantesca *bura*: d'on *Burello*, *Buralli* (Pieri, *Top. della valle dell'Arno*, 303-4). En fi el tipus primitiu BORRE que hem estudiat a l'article *Bor*, supra, i *Abò* en PVARGc, com a nom de la tenebrosa *Fou de Bor* de Cerdanya. En definitiva queda sòlidament demostrada la soca del passat llunyà del *Borró* doble de la nostra toponímia".

- 54) **El Bernal** (Erts).
- 55) **Borrassa** (la Massana-Escàs).
- 56) **Borrassica** (vall d'Enclar).
- 57) **La Borreva** (Meritxell-Molles).
- 58) **Calm de Borrut**. Coromines (*OnCat*) "Nom de persona, propi del NE [...]. Aquesta família lèxica que s'ha estudiat en l'article *borra* del *DECat* (...)".
- 59) **Tossa de Braibal**. Coromines (*OnCat*) descarta una etimologia prèvia NP germànic (exposada a *ETC.* II 27) i diu "N'assajo una altra, que almenys té fonament lèxic romànic i justificació topo-semàntica (...) (A)BESBAL > BESBAL >vocalitzat BAIBAL; i amb repercussió de líquides: Braibal".

60) **Collet de la Burna** (Sispony).

61) **La Burna** (Arinsal). Burna (E, 106, 1672).

Coromines (*OnCat*) “Del llatí ALBURNOS (...) vulgarment com a adjectiu de color blanquinós. [...] *La Burna* nom d’una Coma o valleta 3 km el N. d’Arinsal (segons el m. de 1976, del Consell d’Andorra) que seria evolució metafòrica normal de ALBURNEA / *Laburnea*”. D’altra banda, Anglada (1993) assenyala: “Aquest vell apel·latiu de Burna, segons component definidor de Serrat, li ve del nom del Pic de la Burna, en plena trenca divisòria d’Ordino i la Massana. No hi ha al pic citat cap cussol o fita de mà d’home, perquè les mateixes roques del Pic (2.652 metres) apareixen disposades per la geologia per a tal comesa. El Serrat de la Burna arrenca del Pic de la B. vers el sud en territori de la Massana. Al seu entorn Burna cedeix el nom a l’encontrada de la Burna: basses, canals... de la Burna. Etimologia: probablement del gèl·lic *botina*, fr. *borne*, cast. *mojón*, mateix significat. Fem constar que no hem trobat acreditat aquest nom de *burna* registrat als diccionaris, i només apareix a Vilafamés (Regne de València, Plana Alta) en forma *born*, apareix en els Països Catalans amb altres significats, entre els quals, el de *rusc* d’abelles fet amb un cilindre extret de la soca d’una surera.

C

62) **Canillo**. Kanillaue (A, 5, 819, fals del segle X-XI); Chaniglau (A, 12, 952); Canilgauuo (A, 21, 1046); Canilau (A, 27, 1046-1049); Kanilau (A, 31, 1083); Canilau (A, 35, 1092); Chanillaui (A, 37, 1096); Canillaui (A, 45, 1133); Canilau (A, 65, 1162); Canillou (A, 61, 1163); Canilau (A, 76, 1176); Canilau (B3, 10, 1208); Kanilaut (A, 111, 1231); Caniyol (A, 124, 1275); Canilleu (A, 138, 1289); Canigoll (B3, 14, 1294); Caniyol (B3, 15, 1295); Kanilau (A, 141, s. XIII); Caniyoll (C, 22, 1333); Caniyol (C, 24, 1334); Canilleu (C, 32, 1341); Canilleu (C, 34, 1342); Canigol (C, 38, 1345-1346); Canillo (C, 40, 1347); Caniyoll (C, 44, 1356); Canylheu (C, 45, 1356); Caniyol (C, 46, 1356); Canylleu (C, 57, 1364); Canilhou (C, 63, 1367); Canylheu (C, 74, 1381); Canilleu (C, 88, 1390); Canilheu (C, 89, 1390); Canilleu (C, 101, 1391); Canyleu (C, 108, 1394); Canylleu (C, 110, 1395); Canylleu (C, 117, 1398); Caniyeu (D, 3, 1401); Canilleu (D, 35, 1430); Canillo (D, 45, 1437); Canilleu (D, 48, 1440); Canilleu (D, 70, 1456); Canilho (D, 86, 1469); Canilleu (D, 100, 1483); Quanylyu (D, 107, 1489-1492); Canillo (D, 110, 1493). Coromines (*OnCat*): “ETIM. M-Lübke, *BDC* XI, 1923, p. 2) ja el declarava d’origen preromà, aplegant-lo amb altres NLL de la zona, que contenen la terminació preromana –BE, com l’andorrà *Ordino* (*Ordinavi* allí); en *ETC* (I, 221, II, 18, 20, 68), amplio la idea afegint-hi altres testimonis d’aquest sufix: *Àrreu*, *Àneu*, *Bono* < *Bónove* que coincideix amb el bascoibèric –BE ‘sota de’, tot assenyalant la coincidència amb l’arrel ‘blanc’, sense afirmar ni negar que sigui celta. De tota manera podem arribar a fixar, amb gran certitud, la forma primitiva de l’ètimon. La forma *Chaníglau* de l’arcai document de 954, combinada amb el *Kaníllave* de l’Acte de 839, i el *Canillaui*, –*illaui* de les seves variants vulgars, ens força a acceptar una base KANÍKLABE, una possible en termes fonètics i leximòrfics, perquè si la –*l*- vingués d’una base en –*li*(A)-tindríem una impossible accentuació ante-proparoxítona [KANÍLIABE]; i tampoc hi podem suposar –*ll*- doble originària –contradita per la grafia de 953-, perquè darrera una –*l*- llarga la geminada s’hauria simplificat. Notem que aquest element –*íkla*- es repeteix en altres NLL preromans d’aquesta zona, especialment *Villeg*, poble de baixa Cerdanya, que es troba 25 km., quasi directament al Sud de Canillo (ja documentat *Villeg 1050*, *Villeg 982*, *1257*, *Villeg 1265*, etc., on també tindríem una accentuació impossible si li postulàvem

una base: VÍLIAKO- i per tant suposa necessàriament UÍLIAKO-. Coincidència que conforta el nostre judici de la forma de l'ètimon KANÍKLABE i del seu caràcter preromà pirenaic. El radical KANÍK- es retroba en l'origen de *Canigó* (demostrat en l'article precedent); i s'hi retroba acabant de convence'ns, la situació i caràcter dels dos llocs. Si el Canigó presenta grandíssims pendents blancs de neu, *Canillo* és també al peu d'una de les més altes i nevades muntanyes d'Andorra, 2500 alt., que li presenta el seu vessant obac, quasi sempre blanc de neu; (...). Tenint –BE el significat 'a sota de', és natural, quasi forçós, que l'originari KANÍK-LA-BE tingués el significat 'al peu de la blancor', confirmant aquest a etimologia (hi ajudarien encara les roques blanquinoses de sobre del poble?). Sobre l'arrel KAN-, comuna amb *Canigó* (...) en l'etimon de tots dos combina amb el sufix ĪK- (v. allí), al qual s'ajunta allí el sufix celtoide -ONO-, mentre que aquí s'hi sumen –BE, i el pre-sufix –LA o –LE (ja explicats allí), comú també amb UĪK-LA-KO- > *Villec*. A penes cal dir que resten detalls que no acabem d'explicar-nos, com s'ha d'esperar de terres on coexistiren els parlars bascoïdes, ibèrics, aquitans i indoeuropeus (sorotaptes i celtes), sovint amb hibridacions com la celtibèrica".

- 63) **Canòlic**. Canalig (A, 76, 1176); Cholonég (B2, 9, 1214); Cholonég (B2, 10, 1214); Chanalig (B2, 38, 1266); (la) Chanaliga (B2, 45, 1271); Conolech (D, 56, 1447); Conolec (D, 105, 1487). Coromines (*OnCat*) recull *Calonicho* (*Cartulari de Tavèrnoles 1038-1065*), *Morat de Canaliq* (signa entre els homes d'Andorra la Vella, s. XIII o XIV –Valls i Taberner, *Privilegis Valls Pirinenques. Andorra, 396*), *Col de Cholonég* (dos documents de 1214) i *Conillonch* (Spill de Castellbò, any 1518). Així mateix, Coromines (*OnCat*) assenyalava: "Atès que Canòlic és un paratge de muntanya alt i poc conegut és natural que la documentació antiga tingui tantes discrepàncies en la grafia del nom, derivades de la dificultat d'interpretar correctament les grafies dels manuscrits per part dels mateixos escribes antics. Així el document més antic ja vacil·la en la grafia entre *Calonicho* i *Colonicho* i després es presenten invertides la *i* i la *n*. *Conillonch* és clarament un nom mal entès i mal copiat *Canaliq* també ha d'estar per *Canòlic*. L'ètimon d'aquest NL creiem que ha de ser CANONICUM (amb dissimilació de la segona *n* en *l*) en el sentit de santuari establert 'canònicament'. Tractant-se d'una ermita creiem que aquesta proposta etimològica és la més plausible". Anglada (1993) recull la proposta de Coromines (*OnCat*) d'un ètim CANONICUM, tot i que també apunta: "No podem excloure'n la hipòtesi d'un metaplasme sil·làbic del mot llatí *colonica* 'casa de pagès', 'terra de colons'".
- 64) **Car / Quer**. (escampat per tot el país per designar una penya rocallosa): Cher, A, 76, 1176); Ker (A, 111, 1231); Cher (A, 142, s. XIII-XIV); Cap del Quer (E, 84, 1656). Coromines (*Diccionari Etimològic Complementari de la Llengua Catalana, DECAT*): "roca, penyal", mot de venerable antiguitat, avui en desús, però continua en un gran nombre de topònims [...]. No manquen reflexos de *garr-*, *carr-* en català i a la zona aragonesa: *carriga* 'canaleta rosta de clapiassa o per estimbar troncs' [...] té tota l'aparença de semblar KARR- amb el mateix sufix de caràcter cèltic, ĪKA (IV, 394a18ss), que apareix també en català i occità *garriga* 'lloc poblat de garrics, terreny inculte' [...] Com que, en canvi, *carrua* és 'rossegall de troncs', i només està documentat, com a genèric i topònim, en l'actualitat, és versemblant que resulti d'un encreuament del preromà *carriga* amb el llatí RUGA, català *rua* 'carrera' (...) De tot això es pot deduir que la família dels mots cat. *Quer* [...] és d'origen cèltic i no de l'ibèric o del basc antic *KARRI, llatinitzat o gal·linitzat com suggeria M-L [...] com a una possibilitat. En realitat, com hem dit ja els reflexos del basc *KARRI apareixen en alguns topònims de la zona

nord-est de Carcolze [...] hi ha a més Carreu (...)”. D'altra banda, Anglada (1993) assenyala: “d'acord amb les conclusions del doctor Juan L. Roman del Cerro (*El Desciframiento de la lengua ibérica*, 1990, p. 61-66) hem de proposar la de l'ibèric KAR, o la del basc KARRI, 'pedra', 'penya', o ambdós”.

- 65) **La Carruga**. Coromines (*Diccionari Etimològic Complementari de la Llengua Catalana, DECAT*) per a l'entrada **CÒRREC**: “conca d'un torrent quan és estreta i pendent”, mot germà del portuguès *córrego* ‘regueró’, ‘escorranc’, ‘tallat profund’, ‘call entre murs o marges alts’, i el castellà dialectal (càntabro-lleonès) *cuérrago* ‘regueró’, provinents de l'hispano-llatí CÖRRÜGUS ‘barranc per on llançaven rostos avall els detritus de les mines, etc.’, mot d'origen preromà hispànic, però més aviat indoeuropeu que ibero-basc, potser indoeuropeu central [...]. CORRÜGUS no pot ser derivat llatí RÜGA, puix que, a diferència d'aquest, té ü; i essent mot propi d'Hispania, ha de ser preromà. Més enllà d'això no trobem suport ferm. I menys que res en basc –cosa que no és raó suficient per negar l'ibèric i solament pot valer com un vague indici en aquest sentit. Hi ha a la vall riojana d'Ezcaray dos noms de lloc, que potser donen peu a cercar més per la banda del basc *Chocorrego* i *Ticorrego* (que d'altres anomenen *Alticorrego*) majorment tenint en compte que tots dos són barrancs però separats entre si uns 4 km i als costats oposats del riu de la vall. Caldrà que un bascòleg i toponimista ho estudiï, perquè no puc anar més enllà en la meva anàlisi, ni veure si s'ha de partir davant del –go o separant *Cho-* i *Ti-*, com sembla. Se sol admetre que CORRUGUS té relació amb ARRUGIA (> castellà *arroyo*, *beranr* arroulh), que justament Plini reporta com un altre terme de mineria hispànica, amb el sentit de ‘galeria llarga de mina’, i que judicant pels descendents romànics s'aplicava a un conducte d'aigües com ho és CORRUGUS: ara bé s'ha dit que ARR- de ARRUGIA sigui un cas primerenc de llei fonètica basca R- > arr-; però això és un postulat netament incert i també es pot pensar en AR- sigui prefix (<AT- o AT-R-) seria u senyal d'indoeuropeisme. El fet que l'àrea del mot modern tingui els seus punts de densitat màxima a Portugal i els Pirineus orientals, i en domini castellà sigui cantàbric i del Nord lleonès, és també més favorable a un origen indoeuropeu que ibero-basc. Que es tracti d'una formació indoeuropea no llatina a base de l'ètimon de RÜGA, com insinua Walde-H (I, 69; II 468) fóra plausible si aquest hagués començat per significar ‘solc, fossat’ (cosa admissible) i amb apofonia indoeuropea (REUG / ROUG / RÜG-), però a condició que es tractés d'un mot no llatí ni italià, puix que és cosa hispànica. Resten el sorotàptic i l'hispano-cèltic. I voldríem concretar més per aquests costats, però no trobem punts de suport fiables. En tot cas no en cèltic. En direcció als llenguatges sorotàptics hi ha una sèrie d'indicis diversos però esparsos i més aviat escadussers, que no ens lleven el temor de meres paronomàsies. I finalment, hi ha sobretot certs elements de l'arrel KER / SKER- (IEW, 940.20, 32, 34, 939.10), localitzats cap al centre o Est del domini indoeuropeu, que incloent la idea de ‘tallar, rompre’ donarien base per explicar un mot que en portuguès es tradueix per ‘atalho fundo’, ‘vale fendido...’, en castellà per ‘quebrada’ en català per ‘un tallat’ (...). En conclusió els indicis del costat sorotàptic són també de valor opinable i necessiten més investigació; però de la banda cèltica n'hi ha molts menys”.
- 66) **Cataperdís**. Anglada (1993) assenyala: “Coma del Forat, continuació del costat francès ‘Cataverdis’. No trobem cap etimologia sòlida. A Esterri (Pallars Sobirà) se serveixen del verb *catar* equivalent a ‘buidar’, ‘fer cavitats’. L'única analogia conjectural és aquesta Coma del Forat”.

- 67) **Certers**. Certers (A, 61, 1163); Certers (B2, 5, 1170); Certers (A, 76, 1176); Certers (A, 79, 1178); Certers (B2, 8, 1213); Certers (B2, 34, 1263); Certers (B2, 40, 1267); Certers (B2, 42, 1268); Certers (B2, 47, 1272); Certes (C, 9, 1324); Certes (C, 109, 1394); Certes (D, 24, 1417). Coromines (*OnCat*): “N’és homònim quasi duplicat, en singular, i variant arcaica: SARTARI, costa i planell a l’Alta Vall d’Àneu, terme Unarre (xx, 185). *Serters* i *Sartari*, vénen d’un derivat de *çarta*, derivat que degué formar el basc, segurament amb el significat de ‘brancam’, ‘lloc de brancatge’: car *çarta* és mot fecund en basc: el mateix Azkue ja li registra *zartaka* ‘echar chispas’, i també *zartari*; si bé aquest només en una altra acc.: ‘carbón, leña, chispeantes’. En efecte el sufix *-ari* ha estat molt viu i productiu en basc, no sols com adjectiu, sinó formant substantius de caràcter abstracte: *gurari* ‘desig’ (biscaí, ja s. xvi) de *gura* ‘deseo, voluntad’, *gogoari* ‘deseos’ (*Auñamendiko* L. II, 4.11, 90.16). En *Sartari* hi ha la forma basca immolada; en *Serters*, amb l’evolució romànica del nostre sufix *-er* (-ARIU).” D’altra banda, Anglada (1993) assenyalava: “L’anàlisi d’aquest nom que en fa el Dr. Coromines (*ETC*, pàg. 32, vol. II) li recorda els noms de *Certescan* i el de *Tavascan*. En basc *azkan* és ‘fi’ o ‘final’ i *zarta*, ‘tany’ o ‘branca’. Per Certers andorrà, ‘derivat o compost d’un mot que significa branca’. D’una manera més àmplia, ‘fi de vegetació’.
- 68) **Civís**. Civici (Urgellia 1, 2, 839 —document fals: segle xi); Ceviz (Urgellia 5, 596, 1046); Cevic (Urgellia 9, 1.250, 1109); Ceviz (Urgellia 9, 1.279, 1114); Sevic (Urgellia 9, 1.500, 1148); Civic (Urgellia 9, 1.500, 1148); Cevic (Urgellia 10, 1.520, 1154); Cevich (Urgellia 10, 1.528, 1156); Ceviz (Urgellia 10, 1.543, 1159); Ceviz (Urgellia 10, 1.548, 1160); Cevicz (Urgellia 10, 1.562, 1162); Cevicz (Urgellia 10, 1.710, 1176). Coromines (*OnCat*): “etimologia romano-basca *SAEP-ICIU, -ICIA, del NL benavarrès(*Zibitze*) és l’única amb bases sòlides [...] llatí vulgar *SAEPICIU, -ICIA ‘cleda’.
- 69) **Civós**.
- 70) **Collart**.
- 71) **Corantell** (Sispony). Anglada (1993) assenyalava: “Sabent la tendència andorrana —en el parlar andorrà en general— de dissimilar la *a* per la *o* quan aquella és àtona, res no s’oposa a estudiar el nom *carantell*, que conté el radical ‘carant’ i el sufix *-ell*, que aquí és diminutiu. En efecte l’encontrada es caracteritza per l’abundor d’aigües, recollides per les canals que quasi paral·leles desemboquen al riu de Montaner. Concretament el Serrat Corantell, és flanquejat a l’est pel Barranc del Clot de les Deveses i comença a les Codolles (V. Ap) i a l’oest per la Canal de la Font de l’Angleveta; l’aiguavessant de la canal és sovint trencada per un *agrauet*, (en andorrà, esglaó natural del terreny) sobretot després de pluges o de blaneig sobtat. Llavors l’aigua salta, fa un saltant o sallent o *carant*. I serà un petit *carant* o *carantell*. Aclarim tot seguit que *Carant*, segons el Dr. Coromines, és una relíquia dels *Urnenfelder* alpino-pirinencs. [...] I pensem que és versemblant de basar l’etimologia de Corantell en el celta sorotàptic *carant* / *scarant*.
- 72) **Corrubells** (Andorra la Vella). Coromines (*Diccionari Etimològic Complementari de la Llengua Catalana, DECAT*) per l’entrada **CÒRREC**: “conca d’un torrent quan és estreta i pendent’, mot germà del portuguès *córrego* ‘regueró’, ‘escorranc’, ‘tallat profund’, ‘call entre murs o marges alts’, i el castellà dialectal (càntabro-lleonès) *cuérrago* ‘regueró’, provinents de l’hispano-llatí CÖRRÜGUS ‘barranc per on llançaven rostos avall els detritus de les mines, etc.’, mot d’origen preromà hispànic, però més aviat

indoeuropeu que ibero-basc, potser indoeuropeu central [...]. CORRÜGUS no pot ser derivat llatí RŪGA, puix que, a diferència d'aquest, té ū; i essent mot propi d'Hispania, ha de ser preromà. Més enllà d'això no trobem suport ferm. I menys que res en basc – cosa que no és raó suficient per negar l'ibèric i solament pot valer com un vague indici en aquest sentit. Hi ha a la vall riojana d'Ezcaray dos noms de lloc, que potser donen peu a cercar més per la banda del basc *Chocorrego* i *Ticorrego* (que d'altres anomenen *Alticorrego*) majorment tenint en compte que tots dos són barrancs però separats entre si uns 4 km i als costats oposats del riu de la vall. Caldrà que un bascòleg i toponimista ho estudiï, perquè no puc anar més enllà en la meva anàlisi, ni veure si s'ha de partir davant del *-go* o separant *Cho-* i *Ti-*, com sembla. Se sol admetre que CORRUGUS té relació amb ARRUGIA (> castellà *arroyo*, *beranr* arroulh), que justament Plini reporta com un altre terme de mineria hispànica, amb el sentit de 'galeria llarga de mina', i que judicant pels descendents romànics s'aplicava a un conducte d'aigües com ho és CORRUGUS: ara bé s'ha dit que ARR- de ARRUGIA sigui un cas primerenc de llei fonètica basca R- > arr-; però això és un postulat netament incert i també es pot pensar en AR- sigui prefix (<AT- o AT-R-) seria un senyal d'indoeuropeisme. El fet que l'àrea del mot modern tingui els seus punts de densitat màxima a Portugal i els Pirineus orientals, i en domini castellà sigui cantàbric i del Nord lleonès, és també més favorable a un origen indoeuropeu que ibero-basc. Que es tracti d'una formació indoeuropea no llatina a base de l'ètimon de RŪGA, com insinua Walde-H (I, 69; II 468) fóra plausible si aquest hagués començat per significar 'solc, fossat' (cosa admissible) i amb apofonia indoeuropea (REUG / ROUG / RŪG-), però a condició que es tractés d'un mot no llatí ni italià, puix que és cosa hispànica. Resten el sorotàptic i l'hispano-cèltic. I voldríem concretar més per aquests costats, però no trobem punts de suport fiables. En tot cas no en cèltic. En direcció als llenguatges sorotàptics hi ha una sèrie d'indis diversos però esparsos i més aviat escadussers, que no ens lleven el temor de meres paronomàsies. I finalment, hi ha sobretot certs elements de l'arrel KER / SKER- (IEW, 940.20, 32, 34, 939.10), localitzats cap al centre o Est del domini indoeuropeu, que incloent la idea de 'tallar, rompre' donarien base per explicar un mot que en portuguès es tradueix per 'atalho fundo', 'vale fendido...', en castellà per 'quebrada' en català per 'un tallat' [...]. En conclusió els indicis del costat sorotàptic són també de valor opinable i necessiten més investigació; però de la banda cèltica n'hi ha molts menys".

Tampoc s'hauria de descartar una relació amb **QUER /CAR**, en aquest sentit, Coromines (*Diccionari Etimològic Complementari de la Llengua Catalana*, DECAT) assenyalava: "Encara més, segons tots els indicis tenim un altre reflex de *quer* i el mot *currubí*, que Farrera (*AILC* IV, 195-6) descriu com 'mena de quars o pedra foguera blanca i negra que en colpejar-la produeix espurnes i s'usava per encendre foc'; Violant Simorra en el seu treball, *La vida pastoral al Pallars Sobirà*, ms. de 1937, p. 528, el dóna com 'pedra blanca i negra'. Potser el color d'aquesta pedra sigui en realitat lleugerament rogenc, o potser el nom fos format en una zona on el color és gris-rogenc, en tot cas aquest *corrubí* deu tenir el mateix origen que el nom del poble Corrubí de l'Alt Berguedà-Ripollès". Coromines (*OnCat*) entrada CORRUBÍ: "etim *Corrubí* < *Querrubi* < de CARIUM RŪBĒUM 'roc rogenc'

73) **Bosc i canal de la Corruga** (Tarter).

74) **Horts de la Corruga** (Andorra la Vella).

75) **Les Corruguelles** (Erts).

76) **Costes i Corrugues** (Andorra la Vella).

Coromines (*Diccionari Etimològic Complementari de la Llengua Catalana*, DECAT) a l'entrada **CÒRREC**: “conca d'un torrent quan és estreta i pendent”, mot germà del portuguès *córrego* ‘regueró’, ‘escorranc’, ‘tallat profund’, ‘call entre murs o marges alts’, i el castellà dialectal (càntabro-lleonès) *cuérrago* ‘regueró’, provinents de l'hispano-llatí CÖRRŪGUS ‘barranc per on llançaven rostos avall els detritus de les mines, etc.’, mot d'origen preromà hispànic, però més aviat indoeuropeu que ibero-basc, potser indoeuropeu central [...]. CORRŪGUS no pot ser derivat llatí RŪGA, puix que, a diferència d'aquest, té ū; i essent mot propi d'Hispania, ha de ser preromà. Més enllà d'això no trobem suport ferm. I menys que res en basc –cosa que no és raó suficient per negar l'ibèric i solament pot valer com un vague indicatiu en aquest sentit. Hi ha a la vall riojana d'Ezcaray dos noms de lloc, que potser donen peu a cercar més per la banda del basc *Chocorrego* i *Ticorrego* (que d'altres anomenen *Alticorrego*) majorment tenint en compte que tots dos són barrancs però separats entre si uns 4 km i als costats oposats del riu de la vall. Caldrà que un bascòleg i toponimista ho estudiï, perquè no puc anar més enllà en la meua anàlisi, ni veure si s'ha de partir davant del *-go* o separant *Cho-* i *Ti-*, com sembla. Se sol admetre que CORRUGUS té relació amb ARRUGIA (> castellà *arroyo*, *beranr* arroulh), que justament Plini reporta com un altre terme de mineria hispànica, amb el sentit de ‘galeria llarga de mina’, i que judicant pels descendents romànics s'aplicava a un conducte d'aigües com ho és CORRUGUS: ara bé s'ha dit que ARR- DE ARRUGIA sigui un cas primerenc de llei fonètica basca R- > *arr-*; però això és un postulat netament incert i també es pot pensar en AR- sigui prefix (<AT- O AT-R-) seria un senyal d'indoeuropeisme. El fet que l'àrea del mot modern tingui els seus punts de densitat màxima a Portugal i els Pirineus orientals, i en domini castellà sigui cantàbric i del Nord lleonès, és també més favorable a un origen indoeuropeu que ibero-basc. Que es tracti d'una formació indoeuropea no llatina a base de l'ètimon de RŪGA, com insinua Walde-H (I, 69; II 468) fóra plausible si aquest hagués començat per significar ‘solc, fossat’ (cosa admissible) i amb apofonia indoeuropea (REUG / ROUG / RŪG-), però a condició que es tractés d'un mot no llatí ni itàlic, puix que és cosa hispànica. Resten el sorotàptic i l'hispano-cèltic. I voldríem concretar més per aquests costats, però no trobem punts de suport fiables. En tot cas no en cèltic. En direcció als llenguatges sorotàptics hi ha una sèrie d'indisidiversos però esparsos i més aviat escadussers, que no ens lleven el temor de meres paronomàxies. I finalment, hi ha sobretot certs elements de l'arrel KER / SKER- (IEW, 940.20, 32, 34, 939.10), localitzats cap al centre o Est del domini indoeuropeu, que incloent la idea de ‘tallar, rompre’ donarien base per explicar un mot que en portuguès es tradueix per ‘atalho fundo’, ‘vale fendido...’, en castellà per ‘quebrada’ en català per ‘un tallat’ [...]. En conclusió els indisidiversos del costat sorotàptic són també de valor opinable i necessiten més investigació; però de la banda cèltica n'hi ha molts menys”.

77) **Creussans** (pel vessant occità el sector és anomenat Caraussans). Coromines (*OnCat*) assenyalava dintre de l'entrada **CARANÇÀ**: “[...] La vall de carançà consisteix en un ‘grandiós barranc de penya viva’, cosa que suggereix la possibilitat que es tracti d'un derivat del mot preromà i precisament sorotàptic, KARANTO- (> català *carant* ‘canaleta

molt pendent i rocosa per on salta l'aigua. [...] Quant a aquest NL, notem que el pas de –ançán (*aussán*) < -ANTIĀNIUM és normal en alguns parlars llenguadocians i ho és efectivament en el de la regió de *Caraussans* (Alibert, *Gra. Occit.* II, 244). [...] Ara bé, encara que la topografia de la vall de Carançà resulta molt seductora pel que fa a un origen a base de KARANTO-, els homònims citats més amunt juntament amb les mencions antigues d'aquests, i sobretot el NL *Caraussans* de l'Alt Arieja, ens obliguen a partir més aviat del NP llatí CARANTIUS (Schulze, *Zu lat. Eigenn.*, 20-21) d'on CARANTIĀNU > *Carançan > *Carançà*, ètimon que deu remuntar al nom d'un senyor important d'aquella vall conflentina. Això no obstant, com que es tracta efectivament d'una zona de grans quers i carants, és ben versemblant que CARANTIĀNU i KARANTO- es varen influir mútuament, és a dir que l'arrelament d'aquell fos causat per la topografia de la vall de *Carançà*".

E

- 78) **Engordany.** Engordan (B1, 2, 949), Engordan (B1, 5, 1000), Engordany (B1, 9, 1040, fals), Engordan (B3, 5, 1048), Engordan (B2, 3, 1115), Engordan (B1, 15, 1119-1137), Egordan (B1, 16, 1119-1137), Engordan (A, 61, 1163), Gordan (A, 76, 1176), Engordan (B1, 22, 1184), Engordany (B1, 28, 1233), Engordan (B2, 16, 1246), Engordan (B2, 17, 1246), Engordainn (B1, 29, 1258), Engordan (B1, 30, 1266), Engordayn (A, 142, s. XIII-XIV), Engordayn (C, 5, 1316), Angordany (C, 34, 1342), Angordayn (C, 35, 1342), Angordany (C, 39, 1346), Angordany (C, 43, 1353), Angordayn (C, 51, 1359), Angordayn (C, 52, 1359), Engordany (C, 68, 1378), Angordayn (C, 69, 1378), Agourdanh (C, 82, 1383), Angordany (C, 83, 1383), Angordany (D, 15, 1410), Angordany (D, 40, 1434), Angordany (D, 44, 1437), Engordayn (D, 46, 1440), Engordany (D, 48, 1440), Angordany (D, 50, 1442), Angordany (D, 55, 1445), Angordany (D, 67, 1452), Angordany (D, 114, 1496), Angordany (D, 119, 1499). Coromines (*OnCat*): "Sembla clar almenys que és un NL, amb una aplicació llavors ben explicable, i fins que sigui un de tants noms germànics com s'han petrificat en NLL de la meitat Nord de Catalunya: cas repetit a Andorra en *Ràmio* i *Tovira*, en els urgellencs immediats *Argolell*, *Arcavell*, *Aravell*, i no gaire més enllà *Espaén*, *Boloriu*, *Carmeniu*, *Angelats*, *Gombrèn*, *Arderuy*, etc. El precís nom epònim deu ser de l'arrel fecundíssima INGUI- (45 noms en Först.), en una de les seves amplificacions. De fet és molt abundant INGIL- (38 noms) i aquesta sovint es confon amb ANGIL-, que n'ha donat 79. D'aquesta arrel vénen NPP tan copiosos i divulgats com el fr. *Enguerrand* (<INGUHRAMN, Först., 902; i també *Angilramm*, Först., 114); o INGUOMER (Först., 90, doc. des de Tàcit i Gregori de Tours), del qual ve el poble d'*Engomer* en el Coserans (c° de Castillon, no gaire lluny d'Andorra). Com a 2n membre es pot pensar en OANK (20 noms en Forst.), que canvia la O per la d –car no hi ha casos ben segurs de –DAN; però també podria ser -NANOI (>-NAND) (32 casos en Först.), i freqüent a Espanya (*Ferdinand* > *Ferran*, SISENAND > *Senan*); car fora ben natural la dissimilació en –dand, tal com hi ha hagut tals canvis de terminació en *Ferran* i *Enguerrand*. Un topònim INGUR-DANK, o fins INGU-DAN, és, doncs, una hipòtesi amb bases abundants; i més justificada pel fet que els NPP gòtics, en el thesaurus de Förstemann, estan recollits molts menys que els fràncics, alamànics, etc. En rigor, però aquest etímon concret ja el tenim documentat, quasi exactament, en Först., que el dona en la forma *Ingildan* en una font del s. VIII (col. 963) i en nominatiu *Engildanz* a la col. 111: és en el còdex de Lorheim; i ell es pregunta si és un cas del rar –DAN o del freqüent *Oank* / *dank*; fins i tot aquesta terminació –NK originària, també convindria per al nostre, puix que –nks s'hi reduïa a –nz. Que en *Engordany*, –dans hi hagi –rd- en

lloc de *-ld-* no és dificultat considerable i ni tan sols obligaria a recórrer a la contaminació de *guardar* o de *gord*, puix que veiem en les fonts germàniques ja alternaven *INGIR-* amb *-INGIL* i *INGUI-* una variant **INGURDAN* resta, doncs, provada sense escrúpol, com a versemblant”. D'altra banda, Anglada (1993) indica: “Sembla que el nom de lloc Engordany pertany a la família de topònims, abundants a les Valls d'Andorra, que soldaren la preposició llatina *in*, després romanitzada *en*. La primera consulta sobre la seva etimologia, feta al *Diccionari català-valencià-balear* (vol. 4, pàg. 969), diu: Topònim antic. Llogarret d'Andorra la Vella. Documentat anys 1201. (Priv. Ordin. Pir. 405). Engordans és altra de les cases citades a l'any 888 en la dotació de Santa Maria del Monestir de Ripoll. (*Scriptorium*, desembre 1925). ETIM.: probablement del cognom llatí *GORDIANU* amb la partícula persona *en* anteposada. És possible que aquesta proposició, sigui encertada. Però al nostre parer, no és gens probable. Hi ha dins d'Andorra alguns antropònims d'aquest tipus, pocs, però. El d'Albinyà mateix, que procedeix de nom de persona llatí *ALBINIANUS*; Port de Balamir, gòtic. També hi trobem topònims, que indicant la residència de la persona passen després a ser-ne el cognom, el del signant, per exemple. En trobem al segle XII, 'anglada' i 'angladela', i al segle XIII, algun 'englada'. Significa un recolze, un angle molt marcat d'un camí, sobretot d'un corrent d'aigua. Ve del llatí romanitzat *ANGULUS*. Cosa que no vol pas dir, que abans no tingués un nom pirinenc o andorrà. Això és el que deu passar amb Engordany, que haurem de tractar com a *gordany*. Com a tal trobem en el *Diccionari d'Azkue* la base *gorde*, general en els dialectes bascos, la 1ª accepció: guardar, conservar. En la 4ª: Biscaí, Baixa Navarra, Guipuscoa i Labordà, lloc abrigat, protegit. El tema basc *gorde* pot ser un celtisme. Té compostos com *gordaidu* = provisió; *gordalegi* = amagatall des d'on es vigila; *gordean* = en secret, ben guardat; *gordagi* = dipòsit de béns... Abans ens ha cridat l'atenció la forma escrita *Engordainn*, en un document del 1258. Hem vist com el topònim alterna dues terminacions: *-an* o bé *any* / *ayn*. Com a flexió desinencial –en llengua basca– les partícules *-an* (causal) i *-en* (de comparatiu); pel segon cas tindriem *en el*, *en la*, *en lo*, que donaria la forma ***gord(e) en*** = 'el més guardat, el més vigilant'. Ambdós sufixos, són comuns en els dialectes bascos”.

- 79) **L'Ensegur**. Coromines (*OnCat*): “Ribera de l'Ensegur. Partida del terme d'Ordino (Andorra), que baixa del Pic de Casamanya a l'Oest cap a Cortinada. Apareix documentat com *L'Ensegú* l'any 1838 per Anyós (*Relació de la Vall d'Andorra*, p. 14). Sembla format amb l'adjectiu *segur*, com diversos noms de pobles del Principat”. D'altra banda, Anglada (1993) indica: “*L'[In]segur*. (No sense seguretat, al contrari: *Al Segur*). Segons Coromines (*ETC*) podria provenir del celta *segodunum*, que fóra la base de *segon*. Sembla, però, més defensable la hipòtesi d'un adjectiu llatí *SECURU*, 'segur', amb la significació de refugi, donat el terreny aspre, la facilitat d'amagar-se en els rodals del lloc, i la cresta de Casamanya, mirador excepcional. Mirant tota la partida d'Ensegur, des de Casamanya, produeix la sensació d'una fondalada aspra i abrupta: si aquest fos el significat de [En]Segur, hauríem de cercar l'ètim en el terme ibèric *sakin* 'profunditat', corroborat pel biscaí *sakon*, i *sahún* al Pirineu d'Osca (Aragó) amb aquesta mateixa significació. (Vegeu J. Luis Román del Cerro, *El desciframiento* [...] pàg. 79). Els noms *sakun* i/o *sakon*, poden haver donat el llatí *SEGURU*, sense objecció. En el sentit, també, de 'lloc inaccessible'.”.
- 80) **Ensucaranes**. Anglada (1993) dintre de l'entrada *BORDA DEL SUCARÀ* indica: “També Borda del Sucarana (C), Meritxell. Ambdós noms són gentilicis (o de persona) però provenen d'un topònim *Carant*, d'origen cèltic sorotàptic (vegeu Coromines) i

signifiquen ‘saltant d’aigua’, ‘torrent ràpid, embravit’, i n’hi ha nombrosos amb el significat de ‘barranc’, i altres de similars sobretot al Pallars. Quant al prefix *su*, pot provenir de *sus*, ‘alt’, ‘enlairat’, o bé *sota*, i la lectura podria ser, sota el barranc, o sota la canal”.

- 81) **Entor**. Coromines (*OnCat*) inclou Entor dintre de l’entrada **Tor** i assenyala: “Cap d’Entor, en el terme de Soldeu (Andorra); és un turó damunt de Soldeu on devia haver-hi, al cim, una torre de guaita dels andorrans que guardaven el Pas de la Casa contra les incursions dels homes del Vescompte de Foix; amb *tor* forma dialectal de *torre* (ETC. II, 89). [...] En conclusió els noms Tor i següents deuen venir tots del sentit de turó, i d’un nom preromà emparentat amb el menorquí *Toro*, i amb tota la família del català *turó* (DECAT, VIII, 935-45), no sense enllaç amb el curiós epitirrenc o semític, que aplega els sentits de ‘puig’ i ‘toro, brau’: podríem entendre *Roca Torago*”. D’altra banda, Anglada (1993) indica: “De l’aglutinació *En Tor*. Ens hem referit prou a la partícula *en-*. Quant a *tor*, pronunciada ò (oberta) i *r* vibrant, sembla que no prové del llatí *turris*. Existeixen altres topònims en *torr*, o *torre*, que ni vénen del llatí, ni signifiquen ‘torre’. Llur etimologia cal atribuir-la al morfema ibèric *turl* / *tur*, que significa carena amb dos o més cims bicònics o pluricònics (vegeu *El Desciframiento* [...], pàg. 41). L’aspecte d’aquesta comarca s’avé amb les característiques explicades més amunt. Per altra banda, a l’Alta Ribagorça (Benasc) hi ha el ‘Collado de Toro’, el nom del qual conté l’arrel ibèrica *turl* / *tur* (vegeu *El Desciframiento* [...], pàg. 41)”.
- 82) **Erts**. Erc (A, 76, 1176); Ercz (A, 111, 1231); Erc (B2, 38, 1266); Erz (A, 124, 1275); Erc (A, 141, s. XIII); Erc (B2, 52, s. XIII); Erz (A, 142, s. XIII-XIV); Erz (C, 62, 1367); Erc (C, 90, 1390); Ercio (C, 91, 1390); Erts (D, 7, 1405); Ertz (D, 43, 1436). Coromines (*OnCat*) assenyala: “JCor. en els seus diversos estudis el remunta al basc *ertz* (ETC. I, 84; II, 36), mot que en el basc comú i guipuscoà comú significa ‘esquina, orilla, borde’ (Azkue) i b. nav. *eretz*, sul. *é(r)etz* ‘lado’, ‘respecto’, ‘relación’ (Mitxelena, *Fon. Hist. Vasca*, 162). JCor. especifica el matís originari com ‘vorera’, ‘caire’ “d’acord amb la situació d’aquest llogarret prop del riu d’Arinsal” (ETC. II, 36). Com a nota JCor. (*Entre DL* II, 45) el canvi de *-rts* en *-rks* és usual en aquesta zona —Mitxelena sembla admetre que en *ertz* hi hagi síncope de *eretz*, però el fet és que ja és *ertz* en els *Refranes y sentencias*, de 1596—. És possible que el mot basc hagi deixat rastre també en la toponímia occitana. Mistral inclou *Lers* (amb variant *Ers*) com a nom d’un afluent del riu Arieja, de fet sembla la forma *Irce*, que apareix en una donació de 989, a favor de Cuixà, com a nom d’un riu junt amb l’Arieja sigui l’afluent en qüestió: ‘ipse alodes qui est infra Ambas aquas, id est inter Aregia et *Irce* alba’ i *vinea qui est ultra Irce*’ (*Abadal, Eixalada*, pp. 200, 18, 21). Llavors és dubtós el basquisme tant per aquesta *l-* com per l’àrea geogràfica. Per aquesta és més probable que ho sigui un nom bearnès. PRaymond en el seu *Dict. Top. de B. Pyr.* inclou *Lers* 1443, *Lertz* 1486, nom d’una muntanya, avui grafiat *Lhers*; la seva relació amb l’andorrà *Erts* i el basc *ertz* no és clara, com sigui que la seva inicial palatal té aparences de venir de *li-*. D’altra banda, ANGLADA (1993) indica: “El poblet es troba a prop del riu d’Arinsal, damunt el marge. De manera que el sòcol sobre el qual s’aixeca, configura un caire, una vorera. Segons Coromines (ETC. II 36) aquest topònim prové del basc *ertz*, que significa justament ‘caire’, ‘vorera’. Ve a ser un equivalent del romànic *Ribafeta*, semànticament”.

83) **Escàs** (la Massana). Escass (A, 76, 1176); Eschas (C, 33, 1341); Scas (C, 90, 1390); Scas (C, 91, 1390); Esquas (C, 93, 1391); Escas (D, 7, 1405); Schas (D, 43, 1436); Escas (D, 118, 1499).

84) **Escàs** (Arcavell, al límit amb la parròquia de Sant Julià de Lòria).

Coromines (*OnCat*) assenyala: “En rigor es podria comprendre com un ús toponímic estereotipat de l’adjectiu *escàs*, en una acc. figurada d’avar. Mesquí; com a malnom de NP, que de fet es comprova, almenys en diminutiu hipocorístic o irònic: un Guillem *Escasset* i fills empenyoren llocs del terme de Cervera en doc. de 1183 (*L. Bl de Stes. Creus*, S 259.1, 260). Encara que imaginem que es pogués usar com a epítet de llocs pobres o poc fèrtils seria idea forçada, admissible si aparegués en un o dos casos i en data moderna, però inadmissible per a un nom que es repeteix en 7 comarques o paratges ben separats, i en les zones de l’alt Pirineu, plenes de topònims d’arrel basca, ben documentats la major part des de l’Edat Mitjana, els uns en el s. ix, altres des dels s. xii o xiv. Acaba de demostrar que es tracta d’un derivat del basc *aska*, la inicial encara conservada pel nom del poble d’*Ascaso*, agregat al municipi de Boltaña, uns 2 km damunt i al Nord d’aquesta vila [1544, *Esp. Sagr.* XLVIII, 124] repetit en un veïnat agregat a Sabayés, uns 12 km al Nord d’Osca, a l’alta conca del riu Isuela. I en el compost *Askas-ibar*, a Guipúscoa, terme de Vergara; compost una mica tautològic (amb *ibar* ‘ribera’: ‘conca de *askasu*’ (1544, *Esp. Sagr.* XLVIII, 124). Es tracta, doncs, d’un derivat del basc comú *aska*, viu en tots els parlars, amb nocions entorn de la idea de ‘un vall o fossat’ (a tres pobles de Biscaia); una ‘cubeta’ (biscaí i guipuscoà); pastera (b.-nav., sul. ronc.); ‘solc’ (guip.), d’on ‘rastrot’ (sul., i en un poble a.-nav. i 1 b.-nav.), ‘abeurador’ (Azkué); i altres idees centrades entorn de la ‘cavitat’. Doncs, proveïda de la terminació *-tsu* o *-zu*, que forma adjectius de sentit abundancial, tenim-: basc *ASKATSU* ‘paratge on hi ha clots, solcs o regates’. Comparem especialment el cas conegut del mot preromà cast. *artesa*, en català petrificat només en el nom de les tres viles d’*Artesa*. Acabem de veure en l’art. anterior *Escart* un altre compost de *aska* (també alt-arag. *Escarto*, *Escartín*) on la inicial, com *Escàs*, ha estat trivialitzada en *Esc*. La variant més arcaica en *-asse* o *-assi* d’*Escasse* potser es pot comprendre com una pron. mig reduïda de la *-o* basca; remetent-nos a duplicats com *Arròs / Arròsse*, *Sorpe / Surp*, i els altres que aplego en *ETC.* I 140, S 12; *Buixasse* (prda. entre la vall d’Unarre i Estaón) *ETC.* I, 149b23. ¿O bé aquí tindriem més aviat el bc.-fr. *askazi* ‘parentela’, ‘família’ i ‘simiente’, ‘pariente’ (Caro Baroja, *Los Vascos*, 262; Mitx., *Pasado l. vca.*, 60)? Es podria tractar llavors del nom d’uns verals patrimoni d’una família o un clan”. Així mateix, Anglada (1993) dóna la mateixa explicació que Coromines (*ETC*) i hi afegeix que: “També és el relleu del seu assentament que li ha donat el nom. [...] De fet, la localitat es troba en la confluència de dos plans inclinats formats pel Solà d’Escàs i el Vedat dels Plans”.

85) **L’Espalmera** i **Pal**. Pal (A, 59, 1160); Pall (A, 97, 1201); Pal (A, 111, 1231); Pal (A, 124, 1275); Pal (C, 7, 1320); Pal (C, 40, 1347); Pal (C, 44, 1356); Pall (C, 46, 1356); Pal (C, 92, 1391); Pall (D, 18, 1414); Pal (D, 36, 1432); Pal (D, 42, 1435); Pal (D, 43, 1436); Pal (D, 53, 1444); Pal (D, 116, 1497); Pal (D, 118, 1499). Coromines (*OnCat*) planteja quatre possibilitats per PAL: 1) llatí *PAULUS*, -UDIS ‘aiguamoll’ o alguna variant *PALUDE*-*LONGUM*; 2) De pala d’una muntanya; 3) Preromà (solució més inobjectable..., i també la més indemostrable); i 4) La presència d’un pal que tenia per objecte guiar el caminant, en

temps de neu, cap al cim de la gran pujada. De les quatre possibilitats es decanta per la 4). Anglada (1993) també proposa una relació amb una perxa per marcar el camí en temps de neu o tempestes.

F

- 86) **Coma del Forat (So Rat) i Port de Rat**. Coromines (*OnCat*) inclou el topònim andorrà *Rat* dintre de l'entrada RATES (Coll de Rates i altres NLL mossàrabs d'aquesta inicial). En aquest cas dóna per a *rates* una etimologia llatina RATES, plural RATIS, en un sentit de tramada de troncs, *rai* 'dispositiu per navegar', on originalment significava en general 'tronc, vara, perxa' (va donar en castellà arcaic *rades* 'maderos de construcción' i ja apareix aplicat a 'boscúries' com a col·lectiu, en Berceo, i en el fur de Miranda de Ebro, etc. (*DECat*, 50b 12-16); en *DECH* IV, 794a 9-13 hi afegeixo un *Val de Ratero* lleonès [...]. Així mateix, Coromines (*OnCat*) també indica: "Fora de l'àrea mossàrab, però, la versemblança topogràfica, orienta cap a RATES o sing. RATE(M), i dissuadeix del nom del ratolí, en un nom de l'extrem NO d'Andorra: *Rat*, Coma i Borda de Rat: és paratge extens d'alta muntanya; oït 'a *rát* (1933, exc. 191, Ll. i, 14), al peu del *Port de Rat*, S. Del Pic de *Cabanyó*, el més alt de la gran vall de *Tristaina*: és el pas més baix (però no el més curt), que duu des d'Andorra a la vall llenguadociana de *Soulsén* (dalt d'Auzat). És clar que el nom d'una gran i boscosa comarca i d'un port, no pas estret, no pot venir de cap comparació (ni que fos molt rebuscada) amb un pas de ratolí. Però s'explica en forma anàloga als anteriors: probablement per un genitiu plural llatí: COLLIS RATUM 'coll dels troncs, de la boscúria'. D'altra banda, Anglada (1993) assenyala: "Ordino té sortida pel N.N.E. vers la vall de Solcèn = *sorgint* 'bruixa' en eusquèric i Port de Rat = *arrate*, 'port' en basc. És a dir, *port de port*, una duplicació tautològica vellíssima [...]"

G

- 87) **La Gargallera** (Canòlich).
88) **Gargallet** (la Peguera).
89) **Bosc de la Gargallosa** (Ansalonga-la Cortinada).
90) **Pas dels Gargalls** (Incles).
91) **La Graganta** (Encamp).
92) **La Garganta** (St. Julià). Només mencions antigues Guarganta (D, 56, 1447, al terme de Sant Julià); Garganta (D, 105, 1487, al terme de Sant Julià).
93) **Font del Gargantí** (Engordany).
94) **El Gargantillar** (vall del Madriu).
Coromines (*OnCat*) dins l'entrada GARGANTA: "*Garganta* apareix en toponímia en l'acc. de 'congost, gola, gorja de muntanya, escanyall', derivat de l'arrel onomatopeica GARG- [...]"

H

- 95) **L'Hortell** (Canillo): Ortel (Acte Concòrdia 1231); Lortell (G, 106, 1893).
96) **Ca l'Hortell** (Meritxell) (Pere Ortel de Meritxell el 1586, citat per Salvans 2005).
97) **Pic de l'Hortell** (Llorts-El Serrat).
98) **Els Hortells** (Auvinyà).
99) **Els Hortells** (Sornàs).
Coromines (*ETC*) referint-se al PIC DE L'HORTELL (parròquia d'Ordino) assenyala: "és probable que el nom del Pic de l'Hortell, sobre la Coma de Llorts, es refereixi a algun

pletiu o naixor d'aigua verdejant com un hort (**si no és un diminutiu de Llort[s]**)". Per **LLORTS** (ETC) indica: "que podria ser el basc *lurte* 'esllavissada de terres', 'allau' (o potser tenint en compte la pronúncia actual amb *o* oberta el basc *lorr* = castellà *acarreo*, *loru* 'acarrear')".

- 100) **Hortoell** (Egordany). Coromines (ETC) referint-se al PIC DE L'HORTELL (parròquia d'Ordino) assenyala: "és probable que el nom del Pic de l'Hortell, sobre la Coma de Llorts, es refereixi a algun pletiu o naixor d'aigua verdejant com un hort (**si no és un diminutiu de Llort[s]**)". Per **LLORTS** (ETC) indica: "que podria ser el basc *lurte* 'esllavissada de terres', 'allau' (o potser tenint en compte la pronúncia actual amb *o* oberta el basc *lorr* = castellà *acarreo*, *loru* 'acarrear')". D'altra banda per **HORTÓ**, Coromines (OnCat) assenyala: "noms (...) relacionats avui amb *Hort*, però realment derivats d'un radical diferent, que deu ser d'origen preromà. (...) ETIM. En definitiva, tot plegat ha de venir del nom de planta preromà ART-, les diverses variants i derivacions del qual vaig exposar en el *DECat*, I, 363-364: *artos* arag. i asturià; ARTIO- (d'on el català *arç*), ARTIA (*Salarça*, mossàrab *árča*, etc.). Aquí en forma derivada *ARTONE".

- 101) **L'(H)ortó** (Bixessarri-Canòlic).

- 102) **L'Hortó** (Engolasters).

- 103) **L'Hortó** (Pal).

- 104) **Borda de l'Hortó** (Ransol).

- 105) **Bosc dels Hortons** (Anyós).

- 106) **Riu dels Hortons** (Sispony).

- 107) **Els Hortonous** (Nagol).

- 108) **Hortó** (Sornàs).

Coromines (OnCat) assenyala: "noms [...] relacionats avui amb *Hort*, però realment derivats d'un radical diferent, que deu ser d'origen preromà. [...] ETIM. En definitiva, tot plegat ha de venir del nom de planta preromà ART-, les diverses variants i derivacions del qual vaig exposar en el *DECat*, I, 363-364: *artos* arag. i asturià; ARTIO- (d'on el català *arç*), ARTIA (*Salarça*, mossàrab *árča*, etc.). Aquí en forma derivada *ARTONE".

- 109) **Forat de l'Hort** (Cova a Fontaneda).

- 110) **Forat dels Horts** (Cova a Sedornet-Llorts).

Coromines (OnCat) assenyala: "Hort i els seus principals derivats i compostos. [...] ETIM. Cpt. de *Hort*, llatí HORTUS.

- 111) **Quer de l'Hort** (Sobre l'esllavissada del Forn de Canillo). Coromines (OnCat) assenyala: "Hort i els seus principals derivats i compostos. (...) ETIM. Cpt. de *Hort*, llatí HORTUS".

J

- 112) **Juberri**. *loverre* (B1, 4, 985-986); *lioverre* (B1, 4, 985-986); *luverra* (A, 34, 1089); *luverra* (A, 76, 1176); *luverre* (A, 111, 1231); *luverra* (B2, 15, 1244); *luvera* (B2, 16, 1246); *luverra* (B2, 31, 1262); *loverre* (A, 120, 1266); *luvera* (B2, 41, 1268); *luvera* (B2, 42, 1268); *luverra* (B2, 44, 1270); *luverre* (A, 129, 1278); *Jovere* (D, 10, 1407); *Juverre* (D, 113, 1496). Coromines (ETC II, 25) assenyala: "tenim mots purament llatins, de la supervivència dels quals en català no tenim més concretes. *Coll de Jou*

(sobre Sant Julià), i els seus derivats *Jovell* i *Juverri*, vénen del llatí *JUGUM* ‘cim, carena’, ‘cap d’una collada’. Coromines (*ETC* II, 13) indica: “Passem a les terminacions característiques. Hi ha les d’origen basc o ibèric en *-erri* i *-arri*, més abundoses al Pallars, però també representades a Andorra, pels poblets de *Juverri* i *Bixessarri*”. Per tant, segons apuntava inicialment Coromines a *ETC* es tractaria d’una espècie de topònim híbrid entre el català ‘jou’ i una terminació bascoide ‘-erri /-arri’. D’altra banda, Coromines (*OnCat*) assenyala: “Com admeto a *ETC*. II 25, 13 i I 21, és derivat de *jou* ‘coll de muntanya’ amb sufix *-erri*. La terminació no deu estar formada per composició amb el mot basc *-erri* ‘contrada, poble’, sinó simplement amb el sufix català en *-ERR*, que ha oscil·lat entre *-erri* i *-erre*, com ens ho mostren les formes *Juverre*, *Juverra* de quasi totes les mencions antigues. A la fi la llengua s’hi va decidir per *-rri*, com ho ha fet generalment en els topònims del NO (*Benavarri*, *Toscarri*, *Surri*, *Punturri*). El sufix *-erri* ha pres un vol molt ample en aquesta banda del Pirineu, aplicant-se en els parlars de Cerdanya a radicals merament catalans, amb valor col·lectiu o augmentatiu: *camperri*, *fumaterri* (BDC II, 51). Que no hi ha *-i* veritable, sinó la forma oscil·lant de *-e* ho mostra també el petit topònim *Juverrussa*, que marca el mapa del Consell al peu de *Juverri* ja prop de la Valira. Inútil, doncs, cercar per a *Juverri* cap arrel basca; p. ex. no fóra admissible imaginar que sigui un compost de *erri* amb *iaun-* ‘senyor’: no totes les *n* finals basques eren susceptibles de dilució intervocàlica [...]; i el que es produeix en els compostos de *iaun* no és pèrdua de la *-n* sinó canvi en *r* en la variant *Jaur-* que hem comentat àmpliament a l’article *Jorba*”. A l’*OnCat*, Coromines es decanta per un nom de formació catalana compost per ‘jou’ i una terminació catalana (arcaica) *-erri* / *-erre* (*-ERR*)”.

- 113) **Juerrussa**. Coromines (*OnCat*) l’inclou dins de Juberri quan referint-se al nom d’aquest poble diu: “Que no hi ha *-i* veritable, sinó la forma oscil·lant de *-e* ho mostra també el petit topònim *Juerrussa*, que marca el mapa del Consell al peu de *Juverri* ja prop de la Valira”.

L

- 114) **Bosc de Llevat**. Coromines (*OnCat*) dins del topònim *LLEVATA*, que inclou Llevat, assenyala: “*Llevata* és, doncs el resultat de *GLEBATA*, antic plural (d’un neutre *GLEBATUM*) [...]”.
- 115) **Llorts**. Lorc (A, 76, 1176); Lorz (A, 111, 1231); Lorz (C, 57, 1364); Lorez (C, 109, 1394); Lortz (D, 8, 1405); Lorts (D, 11, 1407); Lorts (D, 16, 1410); Lorç (D, 62, 1448); Lortz (D, 90, 1470); Lors (D, 99, 1482); Lors (D, 107, 1489-1492); Lors (D, 118, 1499). Coromines (*ETC*) assenyala: “Llorts < lūrtes (basc *lurte* ‘avalanche’. Coromines (*OnCat*) indica el mateix: “Llorts ve del basc *lurte* ‘esllavissada’ (*ETC*. I, 85)”.
- 116) **Sant Julià de Lòria**. Lauredia (A, 5, 819, document fals de principis del segle XI); Loria (A, 6, 839, document fals de principis del segle XI); Lauredia (A, 8, 904); Lauredia (B1, 4, 985-986); Lauredia (A, 13, 988); Loria (B3, 3, 1008); Lauredia (A, 19, 1028); Lauredia (A, 22, 1048); Loria (B3, 6, 1051); Lauredia (A, 24, 1055); Lorie (A, 26, 1067); Loria (A, 28, 1071); Loria (A, 29, 1071); Loria (B2, 2, 1073); Lauredia (A, 30, 1082); Loria (A, 31, 1083); Loria (A, 42, 1111); Loria (B2, 4, 1132); Loria (A, 61, 1163); Loria (B2, 5, 1170); Loria (A, 76, 1176); Loria (A, 79, 1178); Loria (A, 97, 1201); Loria (B2, 8, 1213); Loria (B2, 9, 1214); Loria (B2, 10, 1214); Luria (A, 111, 1231); Loria (B2, 12, 1234); Loria (B2, 13, 1235); Loria (B2, 18, 1246); Loria (B2, 19, 1250); Loria (B2, 20, 1251); Loria (B2,

21, 1251); Loria (B2, 22, 1253); Loria (B2, 24, 1257); Loria (B2, 25, 1259); Loria (B2, 26, 1259); Loria (B2, 27, 1260); Loria (B2, 43, 1269); Loria (B2, 47, 1272); Luria (A, 124, 1275); Loria (A, 138, 1289); Loria (C, 6, 1317); Loria (C, 24, 1334); Luria (C, 40, 1347); Loria (C, 44, 1356); Loria (C, 45, 1356); Loria (C, 46, 1356); Luria (C, 54, 1360); Loria (C, 55, 1360); Luria (C, 68, 1378); Luria (C, 71, 1380); Loria (C, 71, 1380); Luria (C, 74, 1381); Luria (C, 88, 1390); Luria (C, 89, 1390); Loria (C, 108, 1394); Loria (C, 109, 1394). Coromines (*OnCat*) assenyala: “la forma *Lauredia*, del document més antic, d’un text tan acurat i important com l’Acte de Consagració de la Catedral de la Seu d’Urgell de 839 (també en el document de 1048), resulta desconcertant, car no es veu com d’aquí pogué sortir *Lòria*, amb accent a la inicial, mentre que *Lauredia* semblaria accentuat a la *í* o a la *é*. Com ja observà Meyer-Lübke en el seu gran estudi del *BDC* xi, 1923, p. 15; jo hi insistia en *BDC* xxiii, 329, i *ETC.* ii, 26, 27, fent algunes conjetures, poc satisfactòries, per explicar-m’ho. No coneixíem llavors un mot de l’*Spill* de Castellbò, (1518), que dóna la clau a l’enigma: parlant del terme de Llessui, a la veïna vall d’Àssua (una vintena de k. dret a l’O. del Pic de Salòria): ‘per una terra a la pahul, dins la clausura per *aloeria*--- e fa cascun any, per *aloeria*, 12 diners’ (f° 1123r^o i 112 v°). Context clar: *aloeria* són les pertinences d’un *alou*: el territori que comprèn i les rendes a que té dret. Evidentment: derivat de *alou* (ALOD) amb el sufix d’abstracte *-eria*. (...) Com que ‘*alou*’ es deia *alode* (o *alaude* en baix llatí), degué haver-hi també una forma *alauderia* (o *aloderia*), que formant reguer en la tradició curialesca, sofrint metàtesi, apareix com *Lauredia* en l’Acta de la Seu i en el document de 1048, per més que res d’això no transcendí a la llengua viva, i ja des del segle x predomina *Loria*, concret, en les mencions medievals, en les quals no sabem si hem d’accentuar la *o*, o encara, almenys en part, la *í*: car en altres formes de la tradició es degué passar de (*a*)*loeria* a **alueria*; puix que també ho trobem concret en *Luria* (en moltes dades dels segles xiii i xiv) i en *Lauria* en una de 1210. Així, alhora, és com s’explica que la *L-* no s’hagi canviat en *ll-* segons la norma catalana de la *L-* inicial, perquè en aquest nom era interna: *aloeria*”. D’altra banda (Moran, 2003: 12) assenyala: “D’antuvi no tenim certesa que *Lauredia* sigui realment la forma original perquè pot tractar-se d’una llatinització més o menys convencional. En tot cas, l’evolució de *Lauredia* a *Loria* és bastant insòlita, perquè *Lauredia* només podia tenir l’accent tònic en la *è*, *Laurèdia*, o bé en la *i* *Lauredia*. D’això ja se’n va adornar Joan Coromines en l’article que dedica a aquest topònim. És possible (fins i tot probable) que l’accent tant a *Lauredia* (si aquesta era la forma real original) com a *Loria* fos damunt la *i*, com ell sospita. En aquest cas s’hauria produït un desplaçament de l’accent de la *í* a la *o* anterior, pronunciada com *o* oberta en síl·laba inicial, és a dir, de *Loria* a *Lòria* [...]. Quant a l’evolució *au* > *o* i a la caiguda de la *-d-* pretònica, podem dir que són fenòmens regulars en català, encara que sobta que aquest darrer ja s’hagués produït en una època tan remota. [...] Per altra banda, és estrany que no s’hagi palatalitzat la *l-* inicial, fenomen general en català, com en el cas del llatí *LUNA*, que en català dóna *lluna*. Si és que no es va interpretar com un article (com en el cas de Lord al Solsonès, interpretat com a l’Hort, per homofonia), una altra interpretació possible seria que en no ésser una forma gaire popular (Coromines diu que la pronúncia popular és o era simplement Sant Julià), s’hagi interpretat la *l-* inicial, habitual en les escriptures antigues, com si fos una *l* lateral i no palatal (*ll*), i s’hagi generalitzat aquesta pronúncia, de caràcter, doncs, més aviat erudit”.

- 117) **Manyat.** Coromines (*OnCat*), dins de l'entrada MANYANET, assenyala: "En els següents hi ha doble interpretació possible: un MEDIETUM derivat de MEDIUS tal com els anteriors MEDIANETUM ho eren de MEDIANUS; o bé resultant d'aquest mateix, amb diferent i peculiar evolució fonètica; sobretot els de la sèrie (a) que es troben en la zona superior de l'Alt Pallars on s'ha constatat la caiguda de la -N intervocàlica, a l'estil de la fonètica basca (*etc.* I, 124-5 (c)). a) Barranc de *Malédo* [...] *Camp de Maiedo* [...] *Pla de Manyet* [...]. b) *Manyat*, pda. damunt del bosc entre 1200 i 2000 alt., a Andorra, ter. Andorra la Vella, a la r. de St. Julià de Lòria (3k.SE. de Sta. Coloma, m. del Consell, 1976, O^oG81x47^o20). Això ja no és en la zona on es registra aquell fenomen bascoide; per tant aquest nom i *Manyate*, poden venir de PLANUM MEDIANUM ('repartit per la meitat'), amb la propagació nasal. [...] no era però inconcebible que també vinguessin de MEDIANETUM (...)".
- 118) **La Manyiga** (la Peguera).
- 119) **La Manyiga** (Rocafort).
Coromines (*OnCat*) no en diu res, però probablement sembla que es podria relacionar amb Manyat.
- 120) **Massat.** Coromines (*OnCat*) no en diu res pel topònim andorrà, però probablement sembla que es podria relacionar amb *Els Cingles Manyats* (Ripollès), d'on diu: "De *amassar* 'ajuntar' (amb influència del cat. *més* en la variant de 961). Era doncs, un vilaret format amb un aplec de cases".
- 121) **Roc Melé.** Coromines (*OnCat*) inclou aquest topònim andorrà dins l'entrada MALESA: "El derivat de *mal*, que ha pres, segons els llocs, el sentit de 'lloc estimbat, aspre i rocós' (*DECat.* I 380a8-27) o el de 'vegetació espessa d'arbustos i bardisses' (*ibid.*, lin. 28-48)".
- 122) **Mereig.** Merex (B2, 31, 1262); Moreig (B3, 14, 1294); Moreg (D, 120, 1454-1505); Mereg (E, 129, 1690). Coromines (*ETC*) assenyala: "*Meritxell* és diminutiu de *Mereig*, nom d'una casa i una borda damunt de Meritxell, a l'altra banda del barranc de Prats: *Mereig* s'escriu amb -g final (*cf.* § I5) i efectivament, encara són molts els andorrans que pronuncien *Meritgell* amb una g ben sonora (ho he sentit així a la Mosquera i a diverses persones de Soldeu). Avui Meritxell és més conegut que Mereig, apartat com està aquest dalt de la muntanya, però en altre temps, quan es preferien els indrets apartats i de bon defensar, Mereig degué ser el lloc principal, del qual es devia edificar més tardanament una dependència, *Meritgell*, vora el riu i la carretera, que gràcies a la famosa patrona d'Andorra, ha acabat per eclipsar la seva matriu muntanyenca". Coromines (*OnCat*) inclou Mereig dins el grup MARIOLA (amb MARIEDO, MERIALLES, MEREIG, MERITXELL) amb un significat de 'situat a migdia, al solà' (del llatí MERIDIES).
- 123) **Meritxell.** Merechel (A, 76, 1176); Merichello (C, 88, 1390); Merichel (D, 107, 1489); Merixell (E, 46, 1629); Merixell (E, 58, 1637); Miraxell (E, 106, 1672); Mirixell (E, 8, 1808); Meritxell (E, 73, 1873). Coromines (*ETC*) assenyala: "*Meritxell* és diminutiu de *Mereig*, nom d'una casa i una borda damunt de Meritxell, a l'altra banda del barranc de Prats: *Mereig* s'escriu amb -g final (*cf.* § I5) i efectivament, encara són molts els andorrans que pronuncien *Meritgell* amb una g ben sonora (ho he sentit així a la Mosquera i a diverses persones de Soldeu). Avui Meritxell és més conegut que Mereig, apartat com està aquest dalt de la muntanya, però en altre temps, quan es preferien

els indrets apartats i de bon defensar, Mereig degué ser el lloc principal, del qual es devia edificar més tardanament una dependència, *Meritgell*, vora el riu i la carretera, que gràcies a la famosa patrona d'Andorra, ha acabat per eclipsar la seva matriu muntanyenca". Coromines (*OnCat*) inclou Mereig dins el grup MARIOLA (amb MARIEDO, MERIALLES, MEREIG, MERITXELL) amb un significat de 'situat a migdia, al solà' (del llatí MERIDIES).

- 124) **La Muga**. Coromines (*OnCat*) indica dins de l'entrada MUGA (riu): "Convé, però, acabar d'aclarir la qüestió precisant els altres NLL dels nostres Pirineus que vénen realment del basco-ibèric MUGA i les seves variants, [...] 2) *La Muga* pic i estanys a Andorra, damunt Vallcivera (a la partió d'aiguavessos amb el riu Segre) (vall de La Llosa i de Lles; *ETC.* II, 36)".

N

- 125) **Nagol**. Enugall (A, 30, 1082); Enegual (A, 76, 1176); Nagol (B2, 8, 1213); Enagal (B2, 13, 1235); Negual (B2, 34, 1265); Nagall (C, 55, 1360); Nagual (C, 108, 1394); Nagual (D, 102, 1486). Coromines (*OnCat*) assenyala: "L'ETIM. ja la vaig donar, en la monografia toponímica sobre Andorra, l'a. 1954, *etc.* ii, 31. Després de donar molts testimonis de l'aglutinació de *en-* locatiu, com *Envalira*, *Encamp*, *Enviny*, *Ensija*; i a Andorra mateix, *Encenrera* junt amb *Cenrera*; afegia que quan aquestes formacions es fan amb un nom en vocal, la *e-* ulteriorment s'elimina: entre ells *Enagual* [recollit per Coromines de *Valls Ta.*, *Priv. Andorra* S 4, p. 395 –creu de l'any 1176–], avui *Nagol* [...]. Perquè és, sens dubte, el fruit de l'aglutinació de *En* amb *Agual* o *Agol*, provinent del llatí AQUAL 'gorga o olla d'aigua', en un torrent, a muntanya, etc., que en toponímia catalana ha designat una bassa o viot d'aigua [...]. Però aquest derivat, creat en aquesta zona arcaica, Andorra, s'ha mantingut, sense la *i* del català *aigua*, fidel al radical llatí AQUA. Car també trobem *Agols* a Andorra, com a nom del barranc al Sud de la Mosquera [...]"

Anglada (1993) assenyala la mateixa etimologia que Coromines i especifica que AQUAL 'olla d'aigua' després varia vers 'riguer, reguerot'.

- 126) **Collades de Nier**.

- 127) **Noguer/Nogareda** (diversos al llarg de tot el país). Ipsa Noce (A, 10, 907); Noger (A, 111, 1231); Noger (B2, 15, 1244); Nogareda (B2, 49, 1280); Noguer (C, 26, 1334); Noger (D, 33, 1428). Coromines (*OnCat*) assenyala per l'entrada NOGUER: "Noms de lloc que provenen del nom d'arbre *noguer* o *noguera* (*DECat.* V, 968^a47-b45). D'altra banda, Coromines (*OnCat*) assenyala per l'entrada NOEDES uns topònims *Nogareda* (Prats de Molló i a Tellet) i indica: "L'ETIM. ja el veié Alart, i implícitament la dona en traduir 'lieu planté de noyers' (*RLR* C xii, 123). NUCETA és el plural de NUCETUM ja llatí clàssic (Estaci, Tertul·lià); col·le. de NUX, que en llatí designava no sols la nou i fruits semblants, sinó l'arbre –la noguera (p. ex. En Virgili i Titus Livi) [...]"

Anglada (1993) assenyala: "la forma femenina prové del llatí NUCARIA, mateix significat"; així mateix, també proposa una altra etimologia pel cas dels rius *Noguera*: "Un xic escampats trobem (com al Pallars) els rius *Noguera*, *Nogueras*, *Nogueruelas*, apel·latius que C. José Cela en el seu *Viaje al Pirineo de Lérida*, 1965, creu de filiació

basca amb el significat de ‘torrent impetuós’, torrent de muntanya. Nosaltres creiem que és relacionable amb el terme basc (Roncal) *ugarre*, torrent”.

En el cas dels RIUS NOGUERA, Coromines (*OnCat*) també va exposar que devien presentar una arrel diferent de NUCARIA, en part justificant-ho perquè en les mencions medievals (s. VIII-IX) aquests cursos d’aigua ja apareixien escrits com a *Nocaria* 772, *Nocharia* 833, *Nogaria* 834, *Nocariae* 866, etc. quan en aquell moment el llatí vulgar ja havia evolucionat NUCARIA cap a *NUX i també perquè en català la forma antiga per denominar l’arbre és noguer (essent també localment la més estesa). Així mateix, Coromines va plantejar que aquest nom devia estar relacionat amb alguna característica del riu, en concret va associar que eren navegables tot apuntant un ètim AMNIS NAU(1)CARIA (atenent que alguns d’aquests rius eren utilitzats antigament, mitjançant raïs, per al transport fluvial de la fusta).

- 128) **Estany de la Nou.** Coromines (*OnCat*) inclou aquest topònim dins l’entrada LA NOU: “Estany de *La Nou* a Andorra (Anyós, *Relació de la Vall d’And.*, a 1838, p.11). [...] ETIM. No hi ha cap raó vàlida per dubtar que ve del nom llatí i romànic antic de l’arbre que fa nous –la noguera. Arbre que en llatí clàssic i antic no tingué altre nom que NŪX, NŪCIS (Virgili, Livi, Plini, etc. m veg. Ernout-M. etc.) i és encara *noce* (m.) en italià i *buc* en romanès; i es manté amb aquest valor, dialectalment, en altres dominis [...]. Es tracta, doncs, d’un NL paral·lel als formats d’altres noms d’arbre, que designen pobles, llogarrets, etc., a tot el domini català, com *Pi*, *Freixe*, *Lledó*, *El Boix*, *L’Alzina*, *L’Avella*, *Polop* (< moss. de PLOPPU ‘pollancre’), *Cirers*, *Alcarràs*, etc.; encara que aquesta aparegui aplicada sovint a paratges muntanyencs, i fins a un estany, també en aquests llocs han pogut créixer nogueres més o menys nanes o estèrils, que justament per llur raresa, donaven peu a designar un accident del terreny, marcat en forma remarcable per l’aparició de l’arbret. [...]”. Anglada (1993) indica: “Tant aquest estany com un altre que surt en la hidronímia pirinenca, no sembla pas raonable de relacionar-lo amb el fruit del noguer. Malgrat aquesta incongruència –al nostre parer– trobem a la Cerdanya francesa l’estany de Lanós, (o Lanoux), l’etimologia del qual, Vidal (*Guide*, 413), l’atribueix al llatí ILLA NUCE, ‘la nou’. La fisiografia d’aquests estanys i el seu règim de proveïment d’aigua inclina a veure-hi una aportació d’aigua subterrània, la qual manté un nivell constant regulat pel sobreeixidor. L’aportació dels torrents al citat Lanós, és minsa, i en canvi el cabal del torrent de Lanós era molt important. Abans de la construcció de la presa (*barrage*), havíem comprovat aquest fet. Pel que fa a l’estany de la Nou andorrà –vegeu el mapa núm. 18 de la cartografia oficial– resulta clar que té l’alimentació freàtica. Aquest fet queda palès amb el nom romànic de *Noc*, procedent del llatí *NAUCU (derivat de NAVIS). Reforça aquesta etimologia el topònim *Noc d’en Col*s: font o brollador d’aigua situat en la comarca d’Olot, en terreny volcànic”.

- 129) **Pic de Nou Fonts.** Ipsa Noce (A, 10, 907). Coromines (*OnCat*) no menciona explícitament el Nou Fonts andorrà; no obstant, sí que inclou el seu homònim de la vall de Núria (coll de Noufonts). Per aquest topònim dóna una etimologia relacionada amb el numeral nou (9).

O

- 130) **Font de l’Ordigal** (Canòlich).
131) **Font de les Ordigues** (Engolasters).

Coromines (*OnCat*) inclou el topònim Ordigues (per ex. Vall d'Ordigues, prop de St. Llorenç de Morunys) o canal de l'Ordiguer (prop de Villec) dins de l'entrada ORTIGA i altres NLL que provenen del llatí URTICA. Coromines (*ETC*) dintre de l'entrada ORTIGA (llatí URTICA) assenyala: “Es pot pensar també que hi ha hagut una contaminació amb HORDEUM en el seu derivat *ordial* ‘lloc on creix la planta d’ordi’ i *ortigal*, i d’allí *ordiga*. Recollit en plural *urdigals* amb la nota que no s’entén si vol dir ‘ortigues’ o ‘ortigals’.

- 132) **Ordino**. Hordinaui (A, 5, 819, document fals de principis del segle XI); Ordinaui (A, 13, 988); Ordinau (A, 23, 1052); Ordinaui (A, 37, 1096); Ordinao (B3, 8, 1102); Ordinau (A, 50, 1152); Ordinau (A, 61, 1163); Ordinau (A, 67, 1164); Urdinau (A, 67, 1164); Ordinau (A, 76, 1176); Urdinaut (A, 78, 1177); Ordineu (B1, 24, 1195); Ordinol (A, 97, 1201); Ordinau (B3, 10, 1208); Ordinau (A, 111, 1231); Ordino (A, 124, 1275); Ordineu (A, 138, 1289); Ordineu (C, 9, 1324); Ordineu (C, 23, 1334); Ordineu (C, 31, 1340); Ordineu (C, 68, 1378); Ordineu (C, 89, 1390); Ordineu (C, 109, 1394); Ordineu (D, 7, 1405); Ordineu (D, 12, 1408); Ordineu (D, 16, 1410); Ordineu (D, 37, 1433); Ordineu (D, 48, 1440); Ordineu (D, 53, 1444); Ordineu (D, 64, 1450); Ordineu (D, 76, 1466); Ordino (D, 86, 1469); Ordineu (D, 99, 1482); Ordineu (D, 103, 1486); Ordineu (D, 118, 1499). Coromines (*OnCat*) assenyala: “ETIM. M-Lübke (*BDC* XI, 2) es limità a donar-lo com d’origen ‘ibèric’. En *ETC*. II, 35-26 vaig concretar-ho ajuntant-lo amb *Canillo* rigorosament paral·lel, amb altres noms de lloc en *-eu* del Pallars, i amb els antics ANABIS, SATABIS, que terminen, tots, amb la terminació basca actual *-be*, coneguda aquesta per noms com *Etxave*, *Mendibe*, *Altube* amb significat ‘sota’: *Ordinavi* és, doncs, el basc *Urdin-a-be*, o sigui ‘sota els grisos’, que és efectivament el color de les roques calcàries que dominen aquest poble [...]. És molt ben conegut en basc, i amb aplicacions ben semblants, l’adjectiu *urdin* ‘gris’ i, de vegades ‘blau’ en basc comú; secundàriament ‘brut’, ‘tèrbol’ en els dialectes basc-francesos; cf. concretament la combinació *arri urdin* ‘piedra caliza azul’ en Azkue; sul. *ur urdin* ‘agua turbia’, en les *Poésies* d’Ohienart (1657), el qual també defineix ‘*ourdin*’ com ‘*bleu*’ (Mitxelena, *Fon.*, p. 52). A mig camí de ‘tèrbol’ a ‘blau’ hi ha l’acc. ‘gris’ que devia ser originària, paleo-basca. [...]”.
- 133) **Els Oriosos**. Coromines (*OnCat*) dins de l’entrada ÒRIA, ÚRIA assenyala: “Els Oriosos, a Andorra, deu ser un altre derivat de AUREUS, -A com *Òria*, rogenc, daurat’, format com *blavós*, *negrós*, *verdós*. És un vessant de muntanya damunt Anyós, cosa d’un k., c. a 1400 alt., per on puja en recolzades el camí ral, cap a la collada de l’Estall, entre aquesta vall i la d’Ordino [...]. Com a derivat d’*Orri*, no s’explicaria gaire la *-r* simple, i gens la terminació *-sos*. També, doncs, pot venir d’AURE-OSOS (com *verdosos* de *verd*)”.
- 134) **Ortafà**. Coromines (*OnCat*) dins de l’entrada HORTAFÀ inclou l’homònim andorrà ORTAFÀ, assenyala per ambdós casos: “ETIM. Cpt. de *Hort*, llatí HORTUS, amb un NP germ., que en germ. occid. tingué la forma masc. AFFO, i en gòtic AFA, -AN (Först. 14)[...]”.
- 135) **Orto Cuminal**. Un dels signataris de l’acte de Concòrdia entre el bisbe de la Seu d’Urgell (Arnau de Preixens) i els “*homines vallis Andorre*” de l’any 1176 és un tal P. Bover de Orto Cuminal que consta dins *De Loria*
- 136) **Torrente de Ortonedin** (o **de Ortoneda**). Les afrontacions que es donen a l’AC. St. Miquel de Ponts són: la muntanya *Pino Milierus* o *Pinio Humilierus* i el torrent que

baixa d'Ortoneda (possiblement corresponent amb el *torrente de Ortonedin*, recollit per BOLÒS I HURTADO (2006). Coromines (*OnCat*) assenyala dins de l'entrada HORTÓ, HORTONS, HORTONEDA: "noms [...] relacionats avui amb *Hort*, però realment derivats d'un radical diferent, que deu ser d'origen preromà. [...] ETIM. En definitiva, tot plegat ha de venir del nom de planta preromà ART-, les diverses variants i derivacions del qual vaig exposar en el *DECat*, I, 363-364: *artos* arag. i asturià; ARTIO- (d'on el català *arç*), ARTIA (*Salarça*, mossàrab *árča*, etc.). Aquí en forma derivada *ARTONE".

- 137) **Os**. Ouosse (Urgellia 1, 2, 839 —document fals: principis segle XI); Auos (Urgellia 9, 1.199 bis, 1102); Auuoss (Urgellia 9, 1.250, 1109); Euos (Urgellia 9, 1.262, 1110); Ehoss (Urgellia 9, 1.500, 1148); Eoss (Urgellia 9, 1.500, 1148); Aos (Urgellia 10, 1.519, 1154); Ahos (Urgellia 10, 1.542, 1159); Aos (Urgellia 10, 1.544, 1159); Aoss (Urgellia 10, 1.563, 1162); Aos (Urgellia 10, 1.571, 1163); Aoss (Urgellia 10, 1.738, 1178). Coromines (*OnCat*) assenyala: "Que és preromà és evident, i també que pertany a les sèries de noms en -oss, com ja veié Meyer-Lübke (*BDC* XI, 8); però és molt incert que pugui ser 'gàl·lic' i que terminés en -osso: ja és inconseqüent atribuir valor provant a les -e de l'Acte de 839 [...], i negar-los-el ací (com li convé per a aquesta tesi). En tot cas demostra ignorar que hi ha dues sèries diferents formant compartiments estancs: noms en -òs amb ò oberta, nombrosíssims a tots vessants pirinencs, els quals sí que podrien venir -QSSO (o -QSSE), i la sèrie menys nombrosa en -ós, amb o tancada des de sempre, a la qual pertany aquest, junt amb alguns altres, com *Alós d'Isil*, *Araós*, *Escós*, *Berrós*, *Gramós*, *Anyós*, *Lanós* [...]. Sigui com vulgui és molt menys probable per a aquest un origen 'gàl·lic' ni cèltic, que un parentiu bascoide, o almenys preindoeuropeu; una posició prudent es pot limitar al que dic de tota aquesta sèrie en *Btr. Z. Nfg.* VIII, 1907, 204. Pel que fa al radical d'aquest, en particular, una guia de valor ja ens la podrà donar especialment la repetició del nom en altres valls pirinenques. Un 'hameau' en el Bearn, agr. de Geronce, prop d'Oloron, que avui és *Dous*, però aquesta D- és aglutinada de la prop. locativa *ad-* (com en el landès *Dax AQUIS* 'a les aigües'), car és absent de les mencions antigues: *Oos* any 1466, *Doos* no abans de 1572, i justament la més antiga és *Aoos* any 1385, coincident amb el nostre (PRaymond, *Di. To. BPyr.*). [...] El que resta possible i ben versemblant és un parentiu bascoide. Ara la O- de l'Acte de 839, font tan venerable, encara que més tard hi domini tant una A-, que pot resultar la dissimilació (cf. la var. *Eós*, mod. I ja 1092), ens indueix a admetre que és germà de la sèrie *Oveix*, *Ovís*, *Ovarra*, *Ovansa*, i fins el NP castellà antic *Oveco*; i també del modern *Oix* de l'alta Garrotxa que fou originàriament *Ovoxe* segons els docs. Vegeu-ne més en les notes sobre aquests noms; sobretot el d'*Ovís*; i en particular *Ovoxe*, que ens remet clarament al gran sufix ibero-aquitànic -XO, -XE (cf. l'article *Altès*). En conclusió: comptem amb bones bases per conjecturar que hi ha ací el basc *oe / obe* 'llit, jaç'; creuríem en el sentit de 'jaç de pastor', 'jaça de ramat' (*ETC.* I, 208)".

R

- 138) **Ransol**. Coromines (*OnCat*) dins de l'entrada ARANS, ARÀNSER, ARINSAL assenyala: "un altre nom de lloc andorrà d'aquesta família deu ser el de *Ransol*. Podríem dir que *Ransol* és homòleg d'*Arans*: l'un a la Valira del Nord, l'altre a la d'Orient (*ETC.* II, 14, 34, 37). Res no ens impedeix admetre que *Ransol* vingui d'un originari *Aransol, amb afèresi; i si un temps es considerà que *Arans* era més gran o conegut, (A)*ransol* n'hauria estat el diminutiu [...]". Coromines (*OnCat*) relaciona Arans amb Arànsen i

Arinsal dient: “En tractem junts, perquè tenen arrel basca en comú, aquests noms dels dos vessants d’Andorra-Baridà. Tots ells vénen en definitiva del basc *arant-ze*, *-ntza*, ‘espina’ i ‘espino’, o d’un derivat; *ar(h)antze* és la forma del labordà i benavarrès central, i *arantza* la del basc guipuscoà (Azkue). [...]”.

- 139) **Ravell**. Coromines (*OnCat*) no incorpora el topònim andorrà, però si tracta molts altres ‘ravell’ dintre de l’entrada REVELL: “Provinent del llatí REBELLIS, s’aplica com a sobrenom de caràcter esquerp o indòmit, i a plantes silvestres reconades com les oliveres bordes o ullastres. *Revell* és evolució fonètica popular del llatí REBELLIS que es troba en oc. ant., i en alguns textos catalans arcaics (Muntaner, *VidesR.*) usen *revelar-se* per ‘revoltar-se’[...].”.

- 140) **Redort** (Ordino).

- 141) **Costa d’Enradort** (Encamp).

Coromines (*OnCat*) assenyala: “(de RETORTUS, -A). Hi ha els usos apel·latius o com adjectiu explicats en el *DECat* VIII, 590a21a21-b55, no sense correcció toponímica, com en el Canal *Ridolter*, o Canal *Redoltar*, en el Canigó (a58 ss.). A part d’això trobem també aplicacions toponímiques directes, com les degudes a corriols o camins que pugen en caragols muntanya amunt. A Andorra *Collada de Redort* (menys bé *d’en Radort*), 2448 alt., per on es passa des de les Bordes d’Envalira a la vall dels Cortals d’Encamp: pot ser simplement COLLIS RETORTUS; lluny d’allà *Redort*, casa o bordal, al capdamunt de la vall afluent esquerra de la Valira del Nord 2 k. a l’E. d’Ordino (mapa del Consell, 1976)”.

- 142) **Coll del Rep** (Sant Julià de Lòria). (Roca de Reb, 920, recollit per Coromines – *OnCat*– a l’Arxiu de Solsona).

- 143) **Cap del Rep** (Encamp-Canillo).

Coromines (*OnCat*) assenyala una relació entre *rep* i *arriba* ‘germana en basc’; en aquest senti indica que “Tot fa creure que l’andorrà *Rep* és mutilació de l’ARREPO, -BBO que ha conservat la *a-* inicial en el nom aragonès (*Arrievio*) (a Andorra em deien ‘aRep’ amb la preposició locativa), però justament és aquesta –locativa que vingué la mutilació”.

Anglada (1993) assenyala: “[...] Equival al sinònim ‘rost’, inusitat o desconegut a Andorra. Aquestes són les característiques que es defineixen aquí, amb l’adjectiu invariable ‘rep’. No cerqueu aquest mot als diccionaris perquè no l’hi trobareu. La definició ha estat recollida directament per l’autor conversant amb vells nadius del País Andorrà. Per altra banda l’hem escoltada a Cerdanya amb el mateix sentit. [...]”.

S

- 144) **Bosc de la Salvata**.

- 145) **Costa de la Sauvata**.

Coromines (*OnCat*) inclou el topònim SAUVATA dintre de l’entrada SELVA: “Del llatí *sīva* ‘bosc’ [...] d’una altra forma diminutiva, però formada amb el sufix romànic –ATTUS, -TA [...]. *Costa de la Sauvata*, a Andorra, 2 k. al NO de Canillo: és a continuació d’una gran vessant de boscos, que allí, 200 me. més alt, ha anat desapareixent, pel rigor del temps ventós i hivernal (mapa del Consell, a. 1976). [...]”

- 146) **Segudet** (poble i riu). Ceguded (A, 76, 1176); Cegudet (B1, 24, 1195); Zagudet (A, 142, s. XIII-XIV), Sagudet (A, 142, s. XIII-XIV); Cegudet (C, 41, 1348); Cegudet (C, 110, 1395); Cegudet (D, 65, 1450); Segudet (D, 103, 1486); Segudet (D, 118, 1499). Coromines (*OnCat*) assenyala: “ETIM. Del col·lectiu llatí CICUTETUM ‘indret on abunda la ceguda o cicuta’ (cf. *DECat* II, 657b18-55; *ETC.* II, 20; *LleuresC*, 196, n. 2)”.
- 147) **El Seig** (Canillo).
- 148) **El Seig** (Encamp).
- 149) **El Seig** (les Salines).

Coromines dedica una menció especial als termes **SAS, SARSA, SEIX**, (*ETC* i *OnCat*): cat. occid., ‘planell allargat, a manera de terrassa no àrida ni fèrtil, sovint amb conreus magres o coberta de matoll, i de color grisenc’, arag. ‘saso’, que suposen una base SASSO- d’origen preromà, probablement paral·lel al de l’oc. antic ‘sais, saissa’ gris, i el pellarès ‘seix’, ‘sas’; així mateix cat. ‘seixa, xeixa’, blat candial, i cat. ‘saxell, xixella’, espècies de tudó grisenc: tots plegats deuen venir de variants del nom indoeuropeu **SAS(I)O-** de diversos cereals d’aquell color. [...] Com que s’havia parlat de penyes i roquissars (pel prejudici d’una falsa etimologia SAXUM –segons ell el grup llatí **AX** només pot donar en català **EIX-**; per tant **SAX->SEIX**, però no **SAS**). [...] el ‘sas’ pot ser de terra lleugera, sola, o mixta amb còdols i roca, però gens penyalós; pot ser una terrassa o un serradet de poca altura, però mai un cim o un altiplà rocós; podrà ser un ermàs, encara que rarament és ben àrid: generalment cobert de mates i tot sovint dedicat al conreu de cereals o de vinya. [...] Totes les dades semàntiques coincideixen, doncs, a oposar-se a l’ètimon SAXUM, que altrament ja estava descartat per la fonètica, com a impossible en català i fins en aragonès. La forma primitiva degué ser *SASSU o *SASSO, com sigui que en aqueixa vocal final coincideixen tots els testimonis aragonesos i els baix-llatins antics de les serres catalanes; i que la ss- degué ser doble ho indiquen els més antics derivats i compostos catalans, amb llur ‘a’ sorda. [...] i també és clar que en llatí no hi ha explicació vàlida per a aquest SASSO- (...) Un nom tan antic i aferrat a la terra, i recusat per les fonts majoritàries del lèxic romànic, no podem sinó mirar-lo com a preromà: però és bascoide, ibèric o indoeuropeu? Som en terra hispànica i un mot de cos tan breu, es presta molt a coincidències i homonímies. Tot decantant-me per la darrera alternativa, no gosaria pas rebutjar del tot la primera, d’acord amb el suggeriment que vaig escriure el 1954 per al *DCEC* [...]. Sobretot em sembla molt raonable admetre que una part dels NLL aragonesos en ‘sas’ vinguin realment d’aqueixa arrel basca ‘sa(t)s’, fems, escombraries, runa, escòries, cagaferro. Però del sas que estudiem, veig fortes raons per creure que no és d’origen ibero-basc sinó indoeuropeu; per ventura cèltic, qui sap si sorotàptic, i de tota manera enllaçat amb elements ultra-pirenaics representats en cèltic. [...] ‘una sarda’ és un tros que no es cultiva dalt d’un sas (a Fraga). ‘Sarda’ i ‘sas’ volen dir quasi el mateix, però el ‘sas’ a vegades no es cultiva. Sarda deu venir de *SASSITA [...] En terra catalana té més extensió el derivat ‘Sardera’: terreny típic d’ermassos, més que cap, o de matissar; ‘la Sardera’, en les terres eixarreïdes (terres de Llitera). [...] Tot allò és ‘Sardero’ no hi ha pous (...) Si el sufix –ITA és cèltic i en general indoeuropeu no ho és menys clarament la terminació amplificadora –IO que veiem afegida a SASSO- en el mot ‘seix’, rigorosament sinònim de ‘sas’. ‘Un seix és un serrat allargat’, ‘un serrat ample i pelat, de pendent lleuger’, ‘lo pla d’un serrat’, ‘lo serrat llarg al costat d’un barranc’, ‘serrat de camps de blat en pendent suau i allargat’. [...] més verds i menys pedregosos: grans ermassos coberts de pastura, però l’herba mediocrement ufanosa. [...] Després d’haver petjat dotzenes de sessos i seixos no crec que es pugui recusar el meu testimoni en assegurar que un color grisenc els és comú en un gran majoria. I qualsevol que llegeixi les descripcions donades supra comprendrà que aqueixes terrasses mig desertes, i sovint pedregoses i revestides de matolls, difícilment poden tenir un color diferent. [...]

Derivat Ribagorç. ‘sasseres’: brut [...] derivat probable de sas, com sederes de sarda, pel brossam i matisser que cobrir els sessos i sardes. [...] És clar que no manca algun representant real de SAXUM a la Península: a Galícia, on ‘seixo’ és apel·latiu per a roquer n’hi ha toponímia; però allí l’aspecte dels llocs hi va acord. A l’Orient hispànic només en té tot un cas: la vila de SAX prop d’Alacant, en domini murcià, on el mot es presenta amb evolució fonètica regular del mossàrab sáhs. [...] Ja lluny de la conca de Tremp, no massa, hi ha un Seix (per més que allà pronunciïn sĭš o šĭš) , llogarret de la vall de Castellbò prop de la Seu d’Urgell. Però aquest és més probable que vagi amb els ‘seixos’ de la Conca (‘está en una pendiente de un cerro’, Madoz): he recorregut aquella vall i és plena de ‘sassos’ típics. Deixem sense decidir el poble de Seix en el Coserans. A Itàlia és on ha quedat sobretot ‘SASSO’ roca [...].

- 150) **Setúria.** Seturria 1838. Coromines (*OnCat*): “[...] Probablement *Setúria* està per *Setura*. Això sí que resta ferm [abans en *DCEC* havia postulat ‘lugar donde se crían setas’ i a *ETC* II, 37 un nom preromà per la semblança amb el nom *Seturria* de la vall riojana d’Ezcaray –allí relacionat amb *iturria* ‘font’–, però en discrepa la –rr- de la r] (*Coromines no disposava de la menció Seturria de 1838); i deu venir del llatí SECTŪRA ‘dallada’, ‘acció de segar o dallar’(gran fet en aquella vall pirinenca ‘flairosa’ de prats”.

- 151) **Setut.** Cetud (Urgellia 8, 1.156, 1098). Coromines (*OnCat*): “[...] Ha de ser un dels nombrosos topònims romànics provinents de la parella SUBTERIOREM ‘situat més avall’ i SUPERIOREM ‘de més amunt’ que he documentat en l’article *sobirà* del *DECat* [...]”.

- 152) **Soldeu.** Saldeu (E, 42, 1626), Soldeu (E, 57, 1636), Saldeu (E, 60, 1639), Soldeu (E, 79, 1652), Saldeu (E, 88, 1659), Soldeu (E, 128, 1689), Soldeu (E, 137, 1696). Coromines (*OnCat*): “[...] ETIM. Ja indicada en *ETC*. II, 34.85. Estem davant d’una bona base fonètica per suposar que el diftong *eu* hi ve de *ou*, segons la normal evolució catalana *crou* > *creu* CRÜCEM, *dou* > *deu*, *vou* > *veu*; pronunciat amb *ę* en català occidental tal com *creu* CRUCEM; partirem, doncs, d’una ũ: només que aquí es tracta de la terminació preromana –ŪBE, amb la B vocalitzada tal com LABEM > *llau*, NŪBEM > *nuu*, LEVEM > *lleu*, NAVEM > *nau*; però igual que *ou* hi havia de passar a *eu* (recordem *lloure* / *lleure*, *roure* / *reure*). El parònim *Solduga*, d’una vall propera, acaba d’orientar-nos cap a l’ibèric SALDUBA que era el nom de dues ciutats ibèriques. En *Solduga* tenim la base –ŪBA amb –A (com en *Salduba*), i en el nostre *Soldeu* podem partir d’una lleu variant morfològica SALDŪBE amb una mateixa síl·laba accentuada però amb –E final. No hem de postular més que això, i potser una alternança SAL- / SOL-; però aquesta *o*, estant closa la síl·laba per la *el* L, es pot explicar alhora per mera fonètica sigui en fase ibèrica, sigui en fase romànica (*estalviar* > *estalviar*, *saldar* / *soldar*, *salsa* / *solsir*). I pels citats documents de *Soldeu*, hem vist que s’havia pronunciat amb *a*. *Salduba* era una ciutat de la Bètica, i d’altra banda se sap que havia estat el nom preromà de Saragossa (nom anterior a l’imperialista *Caesaraugusta*). Per què no s’havia de repetir dos cops més, encara més a l’Est: al Pallars i a Andorra? Per altra part, en el nom de Saragossa veiem que la terminació –A no era fixa: en els mss. alterna amb *Saldubia* i *Salluvia*. Schmoll documenta i situa tot això en un vast quado ibèric, en *Clotta* XXX, 324-5. Així mateix, aquesta *i* ja ens acosta a la terminació –E del nostre *Soldeu*; i amb una *i* es continua en l’adjectiu *Sallutianus*, el ben conegut d’una turma o batalló de cavallers ibèrics que féu bon paper com auxiliars de l’exèrcit imperial de Roma. En el fons és probable que sigui un nom identificable amb el NP basc, ben conegut *Çaldubi*, entre altres el nom d’un reputat escriptor labortà. I nom de clara explicació en basc: *caldi* (-

du) ‘cavall’ + *bi* < bide: ‘camí de cavalls’. Doncs, l’ibèric *Saldubia* / *Salduba* podia ser aquest mateix nom basc, amb l’addició de l’article posposat –a propi del basc. I això justament, sense l’article, donava la base en –UBE / –UBI, que necessitàvem per a *Soldeu*. Com és sabut, l’ibèric era una llengua de vocalisme sense distincions quantitatives; els romans, en assimilar-ne els mots, solien tractar les vocals com a breus: com ho demostrà Mz. Pi. en el seu estudi sobre *Exabierre* (*Xavier*), etc. Ocasionalment, però, les podien fer llargues, quan els hi induïa la regla de l’accentuació llatina dels paroxítons. D’aquí, doncs, la doble base SOLDÜBE > *Soldeu*, enfront de SOLDÜBA > *Solduga*”.

- 153) **Sornàs**. Surnas (A, 23, 1052); Surnass (A, 76, 1176); Surnas (A, 111, 1231); Sornas (C, 89, 1390); Sornas (D, 43, 1436); Sornas (D, 64, 1450); Sornas (D, 103, 1486); Surnas (D, 118, 1499); Sornas (E, 20, 1609); Sornas (E, 46, 1629); Sornas (E, 60, 1639); Sornas (E, 91, 1660); Sornas (E, 92, 1661). Coromines (*OnCat*) estudia aquest topònims dintre de l’entrada SORPE, SURP, SORRE, SURRI, SORNÀS, SO I SORIANA, i assenyala: “Si en *ETC.* II, 35 i 221, em limitava a donar-lo com preromà indesxifrat, ara amb caràcter segur, no puc donar gaire més. La terminació, però, sembla ser la ben coneguda –ASSE, com terminació preromana, del grup de les en –SSE, sobretot ateses les formes *Surnass* de 1176 i s. XII, que és preromana i més sovint de la branca ibero-basca: *Escàs*, *Turbiàs*, *Alàs*, *Sagàs*, *Sandiàs*. Cap objecció greu no s’oposaria a atribuir-lo a la mateix arrel que la grup precedent, de *Sorre* i *Sorpe* (ÇURR-BE > ÇURRPE ‘dessota la fusta, dessota els boscos’, de *çu(r)* ‘fusta’). Potser amb un desdoblament de la –RR- que es produeix en arrel preromanes, del qual es troben casos donant –rn-, no tan sovint com –rd-. *Gavarna*, –varnau, –varnet, variant de *Gavarra*, etc., menys estesa que *Gavarda*. Però potser és un compost; justament *Nas* és nom de dos pobles no gaire llunyans de *Sornàs*, un a la vall de Cardós, terme Estaon, i l’altre a la Baixa Cerdanya, agre. a Bellver: altres casos de –ASSE –si bé és cert que almenys un d’ells era *Anàs* antigament (art. *Anàs*, vol. II). Doncs, potser es partí d’una contracció de *Sorr-anàs*?”
- 154) **Sorteny**. Solseny (D, 11, 1407); Sorteny (E, 84, 1656). Coromines (*OnCat*) assenyala: “Origen clarament basc. Però es pot vacil·lar entre dues vies semàntiques, com dic en *ETC.* II, 36; I, 221.25: basc *çorte* ‘branqueta’, ‘rajita de leña’, ‘mango’, ‘tallo de maíz’ (guip.); i *çorten*, derivat de *çorta* ‘gota de agua grande’, propi dels 3 dialectes basc-francesos, segons Azkue; amb els seus diminutius *xort*, també guip.i lab., i *xorta* ‘gota’ bnv. (Uhlenbeck, *Vgl. Lautl.*, 38). D’aquí és normal que es formés un genitiu *çorten*, tal com hi ha *giçonen*, genitiu plural, costat del genitiu singular *giçonaren* (bisc. *giçonan*). En conclusió, vist tot plegat: *çorten* ‘de les gotes’ és l’ètimon més convincent per la naturalesa d’aquesta vall; i és natural que se’n fes –én en fonètica catalana segons els duplicats *enguany* / *engan*, *dan* / *dany*. Anglada (1993) proposa com a ètim el basc *sorgin* ‘bruixa’.
- 155) **Costa de Sucarana** (Angonella). Sucarana (D, 118, 1499).
- 156) **Sucarana** (Segudet). Succarana (A, 111, 1231); Socarana (A, 124, 1275), Sucharana (B2, 52, s. XIII).
- 157) **Borda del Sucarana**. Anglada (1993), dintre de l’entrada BORDA DEL SUCARÀ indica: “També Borda del Sucarà (C), Meritxell. Ambdós noms són gentilicis (o de persona) però provenen d’un topònim *carant*, d’origen cèltic sorotàptic (vegeu Coromines) i signifiquen ‘saltant d’aigua’, ‘torrent ràpid, embravit’, i n’hi ha nombrosos amb el significat de ‘barranc’, i altres de

similars sobretot al Pallars S. Quant al prefix *su*, pot provenir de *sus*, ‘alt’, ‘enlairat’, o bé *sota*, i la lectura podria ser, sota el barranc, o sota la canal”.

I

- 158) **Tarter/Tartera** (per tot el país). Tarter, el (D, 30, 1421); Tarter (E, 46, 1629); Tarter (E, 60, 1639), Tarter (E, 106, 1672). Coromines (*ETC*) assenyala: “(...) que una de les tarteres més conegudes d’Andorra dugui el nom de *Collet d’Infern* (a la vall del Madriu); nom del poblet de *Tarter*, que al·ludeix al mateix, i el nom comú català *tartera*, és probable que derivin del nom llatí i grec de l’infern o sigui TARTARUS, d’on un derivat TARTAREUS, TARTAREA, i d’ací *Tarter*, *tartera*”. Anglada (1993) indica: “Etimologia: que el nom derivi de TARTARUS, que ve del comú llatí i grec, amb el seu significat d’infern, segons han proposat eminents lingüistes, no té objecció. Ara bé, proposem de tenir en compte que moltíssims segles abans de la romanització, aquí es parlaven llengües, que forçosament havien de designar tots els accidents i incidències topogràfiques que tenien davant els ulls i sota els peus. Els morfemes ibèrics *kar*, ‘pedra’ i *tar*, ‘gran’ suggereixen un hipotètic **kar / tar / tar*, o bé **tar / tar / kar*. Tenint en compte que la repetició d’un concepte (*tar-tar*) indica: *molta quantitat* i que es deuria produir la caiguda de *kar*- ja fos per onomatopeia, ja fos per analogia amb l’ètim TARTAREUS, podríem fer-ne un camí d’investigació”.
- 159) **Tobira**. Tubira: 20 de juliol de 1884: Consell de Parròquia. “*Quedan nombrats comicionats per passar á inspeccionar à la grabada de Tubira per mirar una clabillera que preten fer lo Peret de serola los Srs Fran Maestre y Jacinto Rossell*”. Coromines (*OnCat*) assenyala dins de l’entrada TUÏR: “Tuvira d’Andorra. Aquest realment deu ser nom propi d’origen germànic OIUDIWERO (Först., 1451, 1533), perquè és sabut que el dialecte visigòtic canviava Ē en ī (com cast. *Elvira* GELO-WERA). És lloc conegut: Canal de la Tubira (1), anotava Casac. 1934, en una enquesta local en la qual dibuixà un croquis que tinc a la vista, en terme de Sant Julià de Lòria, al capdavall del riu de Fondamí, al peu del Solà del Suqué. Pujada de *Tuvira*, a l’entrada d’Andorra la Vella, venint de Sant Julià (*BDLC* III, 291). Cases i Font de *Tovira* 1838 (Anyós, *Relació de la Vall d’Andorra*)”.
- (1) Nota nostra: Per les afrontacions que dona el croquis del seu informant (Casac. 1934) a partir de l’enquesta local, la Canal de la Tubira sembla que s’hauria de situar per damunt de Tolse (amb el benentès que el *riu de Fondamí* deu ser una mala anotació i deu voler-se referir al *riu de Fontaneda*).
- 160) **Tolse**. Tubite (B1, 1, 867-925); Tubine (B1, 9, 1040, document fals); Tubisse (B1, 18, 1167); Touze (B1, 29, 1258); Tolçe (D, 10, 1407); Tolse (F, 99, 1791). Coromines (*OnCat*) dins de l’entrada TOLLEUDA inclou TOLZE i indica: “[...] De l’anàlisi del conjunt de les formes, tot i les errs. de la còpia (segons Coromines el doc. anterior a l’any 925 P. Baraut llegeix *Tubite* en comptes de *Tubice*). Coromines diu: “És còpia d’un original perdut), es dedueixen diversos punts clars: *Toldde* en el document ben transmès i ben publicat per Soler, sota la direcció del gran arxiver de la Seu d’Urgell, P. Pujol, s’ha d’interpretar *Toδde* (amb possible alternança *Todde*) [...] les altres mencions (i aquesta mateixa) es reparteixen en dos grups. En el grup (a) tenim *u* o el seu succedani *l* en les tres cites antigues (*Toδde*, *Touze*, *Teuze*) i en totes les posteriors (*Tolse*, etc. des del segle XVI); i grup (b), amb *-b-* medial (en quatre dels Ss. x-xii, que podem reduir a una forma comuna *Tubice / Tubize* (i potser *Tubide*) [...] ‘camí al llarg dels tolls’, ací (Tolse) serà TÚLLOBIDE”. Anglada (1993) indica: “es tracta d’una masia... ‘de uno villare que vocatur Tubite simul cum ipsa ecclesia Sancti Andree...’ (Cebrià Baraut, *Cartulari de la*

vall d'Andorra segle IX, X, XII, ed. Conselleria d'Educació i Cultura, Andorra 1990). Tan prompte com tinguérem aquest topònim davant els ulls, vàrem desenvolupar la recerca partint del tema *-bite*, que com variant *-bita*, en llengua basca o ibèrica és 'camí'. Són conegudes les transformacions fonològiques en toponímia, si no altres, les d'origen basc i/o ibèric. En arribar la romanització d'un topònim (del qual s'ignorava el seu significat) les normes lingüístiques d'aquest procés van canviant la fesomia del topònim i aquest acaba que no vol dir res. Per altra banda, la lectura de l'ètim original, s'ha de fer de forma retrògrada, començant pel morfema final. Altrament, una certa proliferació de topònims en *-bite*, i alguns ben propers (*Biterri*, Beders, 'poble del camí *Karkobite*, de *karrikobite* (*ko* = de; Carcolze 'camí de la roca', suggereixen el camí. Força més allunyat, en territori de l'Herault, França, trobem Besiers, situat en una cruïlla de camins. La seva etimologia, segons que sembla establert, és *biterri*. El gentilici dels seus habitants, vigent, és *biterrois*. Sembla viable, doncs, un *itobite* 'camí negat' (el lloc i les riades ho propicien) o bé un altre de més explícit, *iturbide*, 'camí de la font'. Els topònims fòssils, 'pintaven' el paisatge i si sostenim i hem procurat demostrar que l'ètim *andorra*, és justament *iturri*, és a dir, 'font', com *anti* (basc) i *ando* (ibèric), signifiquen 'gran', 'important', ens indica que el 'camí de la font' a Tolse, apareix molt ben col·locat".

- 161) **Prat de Tor** (Ansalonga). Torr, la (A, 111, 1231); Torra, la (?) (E, 103, 1670). Coromines (*OnCat*) dintre de l'entrada **TOR** inclou un homònim *Camp de Tor* (damunt d'Isòvol), a **TOR** assenyala: "[...] En conclusió els noms Tor i següents deuen venir tots del sentit de turó, i d'un nom preromà emparentat amb el menorquí *Toro*, i amb tota la família del català *turó* (*DECat* VIII, 935-45), no sense enllaç amb el curiós epitirrenc o semític, que aplega els sentits de 'puig' i 'toro, brau': podríem entendre *Roca Torago*".

- 162) **Coll de Turer** (Alt de la Capa).
 163) **El Turer** (Ordino).
 164) **La Turera** (Sornàs).
 165) **Costes dels Turers** (la Massana).

Coromines (*OnCat*) dintre de l'entrada ALTURA / TURA inclou una variant *Turers*. Per ALTURA / TURA assenyala: "Ha de ser, doncs, en l'origen un substantiu masculí: el conegut *ture* 'pedra tosca', provinent del llatí vulgar TŪFŌRE: ben especificat això en *DECat* VIII, 932b58, i *BDC* XX, 330-332"; mentre que per *Turers* indica que és un derivat de *ture* + *er*. Trallero (1987), al voltant del nom Sant Julià d'Altura, també inclou l'anàlisi de topònims *Turers*. Per tot plegat assenyala: "Vec que en l'arrel *Tur*, com a roca travertínica o volcànica porosa, cal buscar l'etimologia d'*Altura*, de Sant Julià del Tura, de la Mare de Déu d'Olot, i dels *Turers* de Banyoles. Esperem que algú amb nova i més abundant documentació pugui trobar el veritable sentit d'aquests mots, confirmant o denegant la nostra suposició".

- 166) **Roca del Tut** (Alt de la Capa).
 167) **Cova de la Tuta** (vall d'Os).

Coromines (*OnCat*): "*Tuta* 'cova', mot de formació expressiva i onomatopeia: *DECat* VIII, 946^a 53-b4".

U

- 168) **Riu d'Urina** (Canillo).

V

169) **Valira** (Valira del Nord, Valira d'Orient, Gran Valira). Valerie (B1, 1, 867-925) Valeria (B1, 4, 985-986), Valeria (B1, 5, 1000), Valeria (B1, 12, 1099), Valerrie (B2, 33, 1262), Valerie (B2, 33, 1262).

170) **La Valireta** (Encamp).

171) **La Valireta** (St. Julià de Lòria).

Coromines (*OnCat*) assenyala: “ETIM. Com ja va veure Balari, prové de VALĚŘĀ, no sols el nom del I (Valira: afluent del Segre que prové d'Andorra), sinó el de tots cinc (II: Valira de Cerdanya, també afluent del Segre; III: Valiri afluent del riu de Manyanet a la conca del Bosia; IV: Valira de Cornudella, afluent per la dreta de la Noguera Ribagorçana; i V: Baliera de Castanesa, afluent per la dreta de la Noguera Ribagorçana) amb tractament normal de la Ě, que davant ĭ en català dóna *í* i dóna en alt aragonès *ié*. Coincideix, doncs, amb el NP romà VALERIUS, en forma femenina. Que un nom de riu, de grandària mitjana o petita, vingui d'un NP, és un fet que es repeteix molt en la nostra toponímia: *Frankolí*, *Gaià* (GALLIANUS), *Ges*, *Ricardell*, *Orlina* i altres (potser també el *Rigard*). Si ha costat admetre-ho en el cas present, és perquè és en femení, pel fet de no ser gaire conegut aquest NP en la forma *Valir*-evolucionada, i en particular –com arguïa R. d'Abadal–, per la repetició mateixa del cas en tants riuets, que donava peu a la sospita d'un antic apel·latiu que significués riu o concepte aquàtic o fluvial, en si. Replicàvem a això amb una objecció, terminant als ulls de tot lingüista (i de tot aquell que no ignori els grans fets de la nostra lingüística): l'estructura VALĚŘĀ salta a la vista, com llatina, i no havent-hi cap apel·latiu semblant en llatí o romànic, hauria de ser preromà? Essent peculiar a Catalunya, això significaria ibero-basc: on no existeix V-; i tota l'estructura s'hi oposa! Certament hi va haver una ciutat VALERIA a Celtibèria, testificada per Plini i Ptolomeu, per 4 inscs. hispanollatines (no gaire antigues), d'on el modern *Valera de Arriba*, però és clar que tant aquest nom com els *Valerianum* que Holder recull en territori francès, són simplement naturals aplicacions del NP llatí. Com que l'escrúpol d'Abadal era, però ben raonable, semblava haver-hi una antinòmia d'inversemblances o impossibilitat. La solució la vaig indicar, en *ETC.* ii, 84-86. *Valerius*, fou molt representat en el santoral cristià: el Sant nat a l'Àfrica, se celebra el 16-XI; bisbe de Soissons, màrtir de Diocleciana, 14 de juny; ermità i confessor, prop d'Astorga, a la fi del S. VI, festa el 5 de febrer; i en primer lloc, *Sant Valeri* cast. *Valero*, fr. *Valier*, el famós bisbe de Saragossa, que visqué a finals del S. III i primers del IV (festa el 28 de gener). Batejar els infants amb aquest nom encara és ben popular en terres pirinenques. Que hi hagi moltes propietats de Peres i Joans no sorprèn a ningú, i si hi hagué molts Valeris en temps visigòtics, més que ara, no és estrany que això vagi deixar més rastre a la zona Rbg. – Pall. – Andorra – Cerdanya, ciutadella de tots els arcaïsmes. Això sol ja explicaria la denominació AESTIVA VALERIA, PASCUA VALERIA, veiem aplicada a les altes conques de recepció d'aquests riuets, en particular en les mencions ant. de I, IV i V; d'on AMNIS VALERIA 'riu et valerià'. I que això no passava pas solament amb els noms dels rius, ens ho prova almenys el nom del *Mont Valier*, el gran cim pirinenc 2519 alt., arran del trifini entre la Vall d'Àneu, (te. Alòs), i els te. mun. francesos de Seix i Serrat, poc entrat en territori francès: en forma gascona *Montvalier*, que a Alòs he oït pron. francesadament *mombalé* o *mombelé*, però també *Mont Valeri* a gent més culta de la Vall d'Àneu. En el terme de Fraga, hi ha una prada 'Mont de Sant Valero'; *Barranc de la Valera*, te. Dénia. *Valero* prada i NP a Ibi (XXX, 172.17), *Ca de Valero* a Xodos (XXIX, 91.4); cf. el supra *Sambalero* a Formentera i País Valencià. En fi un detall que acaba de donar una explicació ben satisfactòria de l'aplicació de tants noms de riuets. Car el detall més característic de tots 5 rius

és que tot essent rius petits o mitjans, porten sempre aigua a diferència d'altres veïns, fins quan hi ha l'eixut més rigorós [*comentari nostre: això no és cert, almenys el cas de la Valira (o Valirota) de Cerdanya]. Sant Valeri fou invocat pels pagesos, sobretot, com ho fan amb tots els sants, contra la calamitat que més els preocupa, la secada, l'AMNIS VALERIA, fou doncs, un corrent d'aigua, posat sota a protecció de Sant Valeri, a tall de patronatge d'aquests corrents d'aigua precisos, que mai no s'eixuguen. Alhora es donava l'epílet de VALERIA a les estives i als *pàscuea* d'En-Valira (on neix la Valira I, i les altres assenyalades). L'evolució fonètica a *-ir*, o *-ira*, la veiem repetida en el nom de personatges, que justament estan vinculats a les zones de Valira I i de IV-V: el donador del citat doc. de l'a. 1000) (I), s'anomena a si mateix 'ego Valirus -- ego Valerius---' successivament en el curs del doc., i una nota marginal ens fa saber que era l'abat de Sant Serni, conegut per 'Valeri lo Gran'. I en un doc. de Isàvena de l'any 996: 'ego Baliro---' dóna un *kanamare in Balasanc*'. Prop de Güel (Serrano S., *NHRba.*, 473)". Anglada (1993) indica: "Probablement apel·latiu preromànic, arrelat al Pirineu. Se'n troba a la Ribagorça, al Pallars Sobirà, a Andorra i a Cerdanya, amb les variacions morfològiques Valira, Valireta, Valirota. Per consegüent, i d'acord amb el que en diu Ramon d'Abadal i de Vinyals, no pot provenir d'un *amnīs Valeria*, nom personal. *Valira* significa *riu de muntanya*".

X

172) **Collada del Xeig** (Arinsal).

173) **Roc del Xeig** (Xixerella).

174) **Xixerella** (la Massana).

Coromines (*OnCat*) inclou Xixerella dins de l'entrada XEIXAR, XEIXARS, XIXONS, XIXÓ i assenyala una relació amb el nom 'xeixa (un tipus de blat, cereal) i el nom 'xixell' o 'xixella' (nom d'un ocell, cast. *sisón*). Així mateix, també indica que: "tant el nom de l'ocell com el de la xeixa, tenen arrel única: la de l'adjectiu *sas*, *saissa* 'gris'; vegeu sobre això i l'etimologia preromana de tot plegat, en l'article del *DECat.* ix, 492-5". Així mateix, en el cas de Xixerella, Coromines (*OnCat*) també assenyala: "Pot ser, doncs, un derivat amb sufixació diminutiva *Xix-er-ella* un poc més descabdellat que la senzilla sufixació de *Xixel*, *-xixella*, *xixons*".